IN DEN KEDATON

TE

JOGJAKARTA

BESCHRIJVENDE TEKST

DOOR

J. GRONEMAN

PERPUSTAKAAN
MUSEUM PUSAT
XLV.:-
91
EX.2.

LEIDEN - E. J. BRILL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Pp 303.640

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XLV 12
XLVI-
91
ex 2
7

IN DEN KĚDATON

TE

JOGJÅKARTÅ.

OEPÅTJÅRÅ, AMPILAN

EN

TOONEELDANSEN

DOOR

J. GRONEMAN.

MET FOTOGRAMMEN

VAN

CEPHAS.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1888.

R.A.H. S.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

TER INLEIDING.

Zeker zijn de *beeldende kunsten* in Europa hooger ontwikkeld dan in Indië, ook op Java.

De beelden en meer of min verheven beeldwerken der Hindoetempels en *Boeddha tjandi's*, hoe schoon ze in menig opzicht zijn, kunnen wat de behandeling van den schoonen menschelijken lichaamsvorm aangaat, niet in vergelijking komen met die der Grieken en Romeinen, of met dat, wat onze westersche beeldhouwers ons later en tot op dezen dag te bewonderen gaven.

De Javanen hebben geen Feidias, geen Michel Angelo en geen Thorwaldsen — al is ook de schepper van de *Bårâboedoer* een kunstenaar geweest van ongewoon hoogen rang, zooals er onder de Javanen van onzen tijd geen meer te noemen valt.

Dit zou echter, onder andere omstandigheden, ook nu nog anders kunnen zijn.

Een *teeken-* of *schilderkunst*, die dezen naam verdient, hebben zij nooit gekend; maar hun *toonkunst*

PERPUSTAKAAN NASIONAL

staat hooger dan men in Europa gewoonlijk meent.

't Is voor ons, westerlingen, evenwel niet gemakkelijk haar te begrijpen. Zij wijkt zoo ver af van wat wij door Bach, Beethoven, Schumann, Wagner en andere vorsten op dat gebied hebben leeren verstaan, dat we niet dan na veeljarige oefening de schoonheden der javaansche muziek leeren beseffen.

En indien de schrijver dezer regels, na ruim een vierde eeuw op Java en daarvân vijftien jaren aan 't Hof van *Jogjâkártâ* doorgebracht te hebben, nog altijd de voorkeur aan Bach en zijn volgers geeft, dan wil dit geenszins zeggen, dat hij de javaansche toonkunst, hoewel in gansch anderen vorm, niet evenzeer hoog ontwikkeld acht als de onze.

Wie daarover oordeelen wil, bezoeke *Jogjâkártâ* vooral in de laatste zes dagen vóór *garêbêg moeloed* [1]), en luistere naar de gedachtenrijke toonbewegingen van de *gámêlan sêkatên* [2]), en geniete den

1) Spreek uit: *grêbêg*, de *g* altijd als in 't duitsche *grosz* of in 't fransche *grand*.

2) Waarom schrijven velen, die 't beter kunnen weten, nog altijd *gamêlang*? 't Is 't werkwoord *gamêl* (*muziek maken, begeleiden met muziek*) met het achtervoegsel *an*, en de *g* is dus een gansch onwettig toevoegsel.

't Is te betreuren, dat vele schrijvers over Indië onverdedigbaar slordig met indische woorden omgaan. Zijn hun boeken geen korrektie naar 't eerste 't beste javaansche en maleische woordenboek, of door iemand, die deze talen schrijven kan, waard?

Nog een paar opmerkingen. De *ê* moet als de eerste, de *é* als de tweede en de *ë* als de derde *e* in *herleven* (of als de tweede, eerste en derde *e* in *élève*) worden uitgesproken. De *k* wordt op 't einde van een lettergreep niet uitgesproken, evenmin dus vóór

weemoed van de rouwklacht van *dèwi* Pértimah (Fatima), bij den dood van haar vader, Moehámad, den grooten profeet.

Ook dàt is *Kunst*.

De Javanen hebben een hoog ontwikkelde, rijke taal en een eigen *letterkunde*, die voor een deel aan de oud-indische ontleend is; maar *geen* Kalidasa, geen Dante, geen Shakespeare of Göthe, geen Hamerling, Ebers of Dahn.

Er is echter nog een kunst, die bij *ons* dien naam nauwlijks verdient, maar bij de Javanen een hoogte bereikt heeft, waarvan wij Europeanen geen vermoeden hebben. Een kunst, die van een vroegere, eeuwenoude beschaving getuigt, die voor een deel wel verloren is gegaan, maar waarvan, onder meer, toch dit nog gebleven is: hun *danskunst*.

Wel wordt die danskunst in haar edelste vormen nog alleen aan de Hoven van de beide Vorstenlanden, en vooral aan dat van *Jogjàkártâ* gedieud; maar dáar bloeit zij misschien krachtiger dan voorheen.

Ik ben te weinig met de volken van Voor- en Achter-Indië bekend, om te kunnen beslissen, in

---

't achtervoegsel *an*, maar verkort den voorafgaanden klinker wel. De *ng* is altijd slechts één letter en mag dus nooit gedeeld worden. Men leest dus *sangsang-an* en niet *sangsan-gan*.

Ook de *dj* en de *tj* en doorgaans ook de *nj* behooren als vertegenwoordigende ieder slechts één javaansche letter, ongedeeld te blijven.

Ik heb, om verkeerde uitspraak te voorkomen, den klemtoon zooveel mogelijk, althans de eerste maal, bij elk woord door een accent aangegeven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

hoever die kunst oorspronkelijk is of overgeleverd werd, en hoe zij ontstaan en tot haar latere ontwikkeling gekomen kan zijn; maar ik wil trachten een denkbeeld te geven van wat zij *is*, opdat men ook in mijn vaderland leere waardeeren, wat bij onze oostersche natuurgenooten werkelijk waardeering verdient.

De fotogrammen, die ik daartoe noodig achtte, dank ik aan de welwillendheid van Zijn Hoogheid den Sultan van *Joŋjåkårtå*, Hamângkoe Boewånå *den zevenden*, die mij toestond ze voor dat doel onder mijn toezicht door den kundigen javaanschen Kratonfotograaf Cephas te doen vervaardigen.

Er zijn er meer dan de zestien, die dit boek bevat; maar de groote kosten der uitgaaf dwongen mij tot beperking, en ik heb toen gemeend een overzicht van alles te moeten verkiezen boven een volledige behandeling van een enkelen dansvorm.

Zal men 't goedkeuren, dat ik een paar voorstellingen van de vorstelijke waardigheidsteekenen, zooals die bij plechtige optochten in den *Kêdâton* vóór den Sultan uit- en achter hem aangedragen worden, aan de eigenlijke dansen vooraf doe gaan?

Mij dunkt, zij vormen een gepaste inleiding en, in zekeren zin, een onmisbare toelichting tot de bespreking der dansen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

OEPÅTJÅRÅ EN AMPÍLAN.

Plaat I.

Daarom geeft de *eerste plaat* een beeld van de acht *ábdi dálĕm prijáji mánggoeng* [1]), adellijke jonge maagden, die op andere dagen mede als danseressen optreden, maar thans, als *abdi dalĕm* of *vorstelijke dienaressen*, de acht *oepâtjârâ* of kroonsieraden, naar enkele der voorwerpen *bánjak dálang sáwoeng gáling* genoemd, vóór den vorst uit dragen [2]).

Zij zijn dus ook anders gekleed, dan wanneer ze

1) De door mij gebruikte javaansche woorden zijn de aan het Hof gebruikelijke en dus meestal aan de hoftaal, 't *krâmâ inggil* en *kĕdaton* ontleend. Aan 't slot van dit boek zal ik een lijst geven van de hoog- en laagjavaansche woorden, die daarmede overeenkomen.

2) Behalve de Sultan zelf hebben in de Vorstenlanden de kroonprins, *pangĕran adipáti ánèm*, de *lóerah* der overige prinsen, *pangĕran ârjâ* Mángkoe Bóemi en de Rijksbestuurder, *rádèn adipati* (in *Jogjâ*) Dánoe Rĕdjâ *oepâtjârâ*. Ook de van den Sultan onafhankelijke *pangĕran adipati* (in *Jogjâ*) Pákoe Alam, 't hoofd van 't pakoealamsche huis; maar ik bepaal mij thans tot het Hof van den Sultan.

als danseressen, nimfen of vorstendochters voorstellen.

Hun kleeding (*pĕngágĕman manggoeng*) bestaat uit een om heupen en beenen geslagen *njámping* van kersroode *pólos* (een kostbaar, fijngebloemd zijdeweefsel met metaalachtigen weerglans), welker vrije zijrand (*sĕrĕdan*) langs de linkerzijde in ruime plooien, maar zonder sleep, afhangt.

Een *rásoekan* van groen fluweel omsluit het bovenlijf en de armen en wordt om de lendenen bevestigd door een sjerp of *óedĕt* van *mĕndálá gíri* (een andere zijdestof), die met bloemen en, op de beide van voren afhangende slippen, met bijzondere figuren verrijkt is, in den eigenaardigen vorm, dien men uit de *kapála* der indische *sároeng's* kent [1]).

De *oedĕt* wordt nog omsloten door een gordel (*pĕnding*) van gouden platen (*tjĕklĕkan*), met een juweelen gesp (*batoekan trĕtĕs*) vóór 't lichaam.

Een *sangsángan súmir* van kleurige *tjindé* (een zeer kostbare achter-indische gebloemde zijdestof) is los om den hals geslingerd en over den linkerschouder gekruist, zoodat de beide met goud geborduurde en met gouden franjes gezoomde uiteinden over borst en rug neervallen.

De beteekenis van die *súmir* kan beter bij de volgende plaat besproken worden.

---

1) Zie over dat meer te noemen schilderwerk (*bátik*) de noot op bladzijde 26 van mijn *Vorstenlandsche Toestanden*, uitgegeven bij J. P. Revers te Dordrecht, 1883.

't Kapsel is ongeveer, maar niet geheel, aan dat der danseressen gelijk.

Langs voorhoofd en slapen is de haargrens volgens lichtgebogen zigzaglijnen weggeschoren, en de randen en punten der zeven daardoor gevormde hoeken zijn met vergulдsel belegd.

Dit hoofdversiersel heet *pâhèsan*.

Een enkele haarwrong (*óekêl bòkor*), door een juweelen kam (*pètát*) gekroond, dekt het achterhoofd, en een evenals die haarwrong met geurige *mêlâti*bloemen omvlochten haarvlecht (*kóntjèr*) hangt van dáar in den nek af.

Juweelen *sèngkáng's* schitteren in de ooren, en juweelen ringen (*sóepé*) aan bijna alle vingers. Duim en middelvinger dragen er geen.

Ter wille der fotografie zijn aangezicht en hals, handen en voeten niet met vorstelijk *bórèh* geel gekleurd, zooals dit anders altijd geschiedt.

In twee rijen geschaard schrijden de dus getooide *manggoeng-manggoeng* langzaam vóor den sultan uit, achter den kroonprins en de hem volgende javaansche lijfwacht: een twaalftal in wijdschen danspas voortgolvende, vrij oorspronkelijk gekleede en met een rolvormigen tulband (*óedêng gílik*) gedekte degendragende soldaten (*pradjóerit mádji* Sómâ Póetrâ).

Van de europeesche lijfwacht en de europeesche autoriteiten, die zich met den onafhankelijken prins Pakoe Alam bij den Sultan aansluiten, spreek ik niet nader, omdat ik mij tot den *Kraton* zelf wensch te bepalen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De acht rijks- of kroonsieraden (*oepâtjârâ*), die door de acht *manggoeng* gedragen worden, zijn zeven keurig bewerkte gouden doozen, en één uit goud en zilver (*sílih asih*) vervaardigde lantaren. Vijf van die doozen hebben den vorm van dieren: de *gans* (*banjak dalang*), de *haan* (*sawoeng galing*), de *pauw* (*mĕrâk*), het *hert* (*mĕndjángan*) en de *nâgâ* of *slang* (*ârdâ walikâ*). Twee zijn eenvoudiger van vorm: een vierkante *bĕdâk*doos (*kóetoek*) en een piramidale zakdoekdoos (*kátjoe*). De lantaren (*kándil*), die even als het hert glad bewerkt is (alle andere voorwerpen zijn kunstvol gedreven), vertegenwoordigde bij den eersten Sultan van *Jogjâkártâ* den drager van een bij 't opiumschuiven benoodigd olielampje (*dílah*) [1]).

Vier vrouwelijke wachters (*abdi dalĕm pârâ góesti*), die den rang van *njáhi lóerah klíwon* bezitten, en met het dubbele vrouwenkleed (*sáxpoer*) door de *pĕningsĕt* als gordel omsloten, getooid, en met het

---

1) De heer G. A. Wilken (zie zijn *Animisme bij de volken van den Indischen Archipel*, in *de Indische Gids* van Juli 1884, bl. 59 en 60) rekent de *ampilan* tot de *oepâtjârâ*, een dwaling, die ik vroeger ook beging. Dat die van *Soerâkártâ* niet geheel met die van *Jogjâkártâ* overeenkomen, blijkt ook uit zijn beschrijving.

Ik heb bij 't groepeeren der draagsters niet ondervonden, dat de aanraking der voorwerpen verboden was, althans waar dit noodig was om te voorkomen, dat de staart van den pauw of de kop van den *ârdâ walikâ* 't aangezicht der draagster bedekte. Ook duidt de laatste benaming hier geen *voget met een half menschelijken slangenkop*, maar een slang (*oelâ*) met een gekroonden half menschelijken kop aan, de bekende *nâgâ*. Cephas heeft van al deze voorwerpen afzonderlijke lichtbeelden gemaakt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
R. H. S.

dienstmes (*wédóeng* of *pénéwèn*) gewapend zijn, begeleiden de *manggoeng-manggoeng*.

Dat dienstmes, aan de linkerheup in den gordel gehaakt, is een zinnebeeld van de dienstbaarheid, die altijd gereed moet zijn om voor den vorst ook de minste diensten (als grassnijden en den grond wieden) te verrichten, en wordt door alle *prijáji* (edelen en ambtenaren) van den eersten prins onder den troonsopvolger tot den minsten met het vruchtgebruik van een stuk grond beleenden *mántri*, en evenzoo door alle *njáhi rijâ*, — *klíwon* en — *lóerah* gedragen.

De *sámpoer* is voor de vrouwen, wat de *kámpoeh* voor de mannen is, de dubbele, ruim geplooide *njámping* als galakleed.

Dat de Sultan zelf door zijn gouden zonnescherm (*sóngsong kéntjânâ*) overschaduwd, en dus onmiddellijk door zijn *songsong*drager (*pénóngsong*) gevolgd wordt, spreekt van zelf. De lange sleep (*kóentjâ*) van 's vorsten *kampoeh* wordt door twee andere *manggoeng*, die even als de reeds genoemden gekleed zijn, opgehouden.

Plaat II.

Wij zijn genaderd tot den stoet *ampilan*draagsters en dragers, dien wij op de *tweede plaat* afgebeeld zien.

De eerste *ampilan* worden door vrouwen, *abdi dalém pârâ goesti*, gedragen, die even als de hen

volgende dragers, *abdi dalĕm kântjâ ngámpil*, tot dĕn lageren adel behooren.

De *pârâ goesti* worden door twee *loerah's*, die den titel van *njahi rijâ* voeren, — de *kântjâ ngampil* door twee *panéwoe's* geleid.

Onder die *loerah's* telt het vrouwelijke korps vier *njahi kliwon*, die wij reeds bij de *manggoeng-manggoeng* ontmoet hebben, acht *njahi loerah*, zestien *bĕkĕl's* en twee-en-dertig *djádjar's* of laagsten in rang.

Slechts een deel dezer vrouwen is met het dragen der *ampilan* belast.

Zij hebben schouders en armen ontbloot, en dragen, als zij den rang van *rijâ*, *kliwon* of *loerah* hebben, 't dubbele galakleed (*sampoer*), dat ook den boezem dekt, en een *rooden* gordel, die *ozdĕt* of *pĕningsĕt* genoemd wordt. 't Dienstmes is aan de linkerzijde in dien gordel gehaakt.

De *bĕkĕl's* en *djadjar's* zijn met het enkele kleed (*tápih*), een breeden dicht geplooiden borstdoek (*sémbong*) en een *blauwen* of *witten* gordel gekleed, zonder *wĕdoeng*.

De *kântjâ ngampil*, behalve de beide *panéwoe's* twee *bĕkĕl's* en achttien *djadjar's* tellende, dragen allen de *kampoeh* en een geel lakensch galabuis (*sikĕpán*), met witten borstrok (*kótang*). 't Dienstmes is met dat buis niet vereenigbaar, maar allen dragen, als edellieden, de kris (*doewoeng*) in den gordel op den rug. 't Hoofd is gedekt met den witten of zwarten ongeranden galahoed (*kóeloek*), waaronder uit de lange haren in een lossen, ge-

draaiden wrong (*kóntjèr*) langs den nek afhangen.

Eindelijk hebben allen de *sangsangan samir* om den hals, de vrouwen op de wijze, die we bij de *manggoeng-manggoeng* opgemerkt hebben — de mannen de beide uiteinden op de borst aaneengehaakt.

Zoodra zij niet meer de dragers of tijdelijke bewaarders zijn van eenig voorwerp, dat tot de vorstelijke *oepâtjârâ* of *ampilan* gerekend wordt — 't zij een theekopje of een rijpaard, een wapen of een kleedingstuk —, wordt de *samir* vóór de rechterheup tot aan de afhangende franjes onder den gordel geborgen.

Dit dienstteeken moet in de zestiende eeuw onzer jaartelling door den eersten vorst van *Matáram*, *panëmbáhan Sénápáti* ingesteld zijn.

Bij 't jaarlijksch bezoek van dezen vorst aan de maagdelijke zuidzeegodin, *njahi lárâ* (of *râràs*) Kidoel [1]) waren zijn *ampilan*dragers gewoon de hun toevertrouwde voorwerpen in zee te werpen, waar die dan door de nimfen der godin, de *djim* of *djin's*, opgevangen, en den vorst naar 't zeepaleis hunner meesteres nagedragen werden.

Wanneer dan de *panëmbahan* de droge aarde weder betrad, gaven de *djin's* de *ampilan* aan de dragers

1) De Javanen van *Rongkob* op den *goenoeng Kidoel* beweren, dat zij met den *panëmbahan* gehuwd was en zelfs kinderen bij hem had. Om dat huwelijk noemen zij haar ook wel *ratoe* Kidoel. *Lárâ* (*râràs*) is een *jonge maagd*. De vorsten van *Matáram* bezochten haar in de eerste maand (*Sóerâ*) van elk jaar te *Mantjingan* aan de zuidkust (nabij de westelijke grenzen van den *goenoeng Kidoel*), dat als eerste *Kraton*poort aangemerkt werd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

terug, die er hun meester weder mee naar den *Kráton* volgden.

Eens echter hield de heerscher van *Mataram* 't drie dagen bij de gastvrije *njahi lårå* uit, en waren zijn vermoeide *ngampil's* bij zijn terugkeer door anderen vervangen geworden, aan wie de al te voorzichtige nimfen, zonder machtiging van den vorst, geen stuk wilden afgeven.

Deze gelastte toen zijn volgers een *djánoer koening* om den hals te slaan, en de *djin's*, voortaan niet op de personen maar op dat dienstteeken te letten, dat spoedig door een geel zijden of lakenschen band en later (althans door de Sultans van *Jogjåkartå*) door een kostbaarder stuk *tjindé* vervangen werd [1]).

Behalve de Sultan en zijn vorstelijke vrouwen (*rátoe*) zijn ook de kroonprins en zijn kroonprinses (*radèn ájoe patí*) gerechtigd hun *ampilan*-dragers met de *samir* te tooien [2]).

Bijna alle *ampilan* zijn tevens voorvaderlijke erfstukken, *měsíjat* (een verbastering van 't arabische *wasíjat*).

De *ampilan* die door *abdi dalèm půrå goesti* gedragen worden zijn de *gándèk*, een groote ronde zilveren trommel, die 't kinderspeelgoed van den

---

1) *Djanoer* is de gele, van de bladnerf ontdane bladstrook van 't nog niet ontloken *kělápa*blad.

2) Ook 't hoofd van 't *pakoealam'sche* huis, dat nog altijd een meer oorspronkelijke *gele samir* voert. Maar dit opstel handelt alleen over den *kraton*.

Sultan bevat; de *kĕndĕgâ*, een vierkante *bĕdak*doos; de *pĕtoerâsan*, een groote gouden waschkom en waterkruik, waarvan ik den naam maar niet vertalen zal; de *widjikan*, een blad met gouden handwaschkom en eenig tafelgereedschap; de *pĕngóendjoekan*, een gouden kom met een met goud beslagen drinkwaterkruik; een gouden *pĕngodjokan* of spuwvaas, en een kompleet gouden *sóeroeh*stel, *tĕpóeri* [1]); een gouden theepot, *tjèrèt*; een pauweveeren waaier, *bádag*; eenige sabels met gouden greep en scheede, *sábĕt*; een met goud beslagen boog, *gĕndéwâ*, met gevleugelden pijlkoker, *èndong*, en de noodige pijlen, *djĕmpâring*; een met een-en-twintig piekpunten (*tóembak*) bezet en van *ròtan* gevlochten schild, *támèng*, en een lange goudgeknopte staf, *pandjĕnĕngan*.

Ook behooren tot deze door vrouwen gedragen *ampĭlan* nog de *dámpar kĕntjânâ*, een vergulden zetel met goudgerand groen fluweelen kussen, en de met goud bewerkte roode houten voetenbank, *tjantjádan*, die, waar de Sultan zich in vorstelijke praal nederzet, als troongestoelte dienst doen.

Een der beide *njahi rijâ* draagt de gouden sigarettendoos, *wádah sĕs*; de andere blijft vrij, ten einde als bode te kunnen optreden.

Achter de *pârâ goesti* volgen de *kántjâ ngampil* met een paar oude geweren, *sĕndjâtâ*, en een twaalftal pieken, *wáhos*, wier veelvormige, fraai met goud

1) Voor 't bételkauwen. *Soeroeh* is 't maleische *sirih*.

of *pámor* bewerkte staalpunten gedurende den optocht met houten scheeden (*saroengan*) gedekt blijven, en eerst, wanneer de Sultan op zijn *dampar* zetelt, ontbloot worden [1]).

De zware en kostbare houten schachten dezer wapens (*landéhan*) blijven met *tjindé*overtreksels omkleed.

Deze pieken, die even als de andere reeds genoemde wapens allen een eigennaam voeren met het praedicaat *kángdjéng kjáhi*, worden als zeer oud voorgesteld.

Er zijn er meer dan de twaalf, die bij optochten meegevoerd worden, en die in dat geval door de *pårå goesti* uit de rijkbesneden en vergulden standaards, *plántjå* (die in de *prâbâjéksâ* vóór 't praalbed, *pésaréjan ágéng*, staan) genomen en door de troonzaal naar voren gebracht, en eerst dáar, onder de *trátag*, aan de *kóntjå ngampil* overhandigd worden.

Men herkent er de *tjákrå* of radpijl van *batårå* Wisnoe, de *trisoelå* van Siwå of *batårå* Góeroe en meer dergelijke grootheden onder [2]).

Nog eenige nietsdragende *ngampil's* sluiten den stoet.

Buiten den *kédáton* nemen zij ook de door vrouwen gedragen *ampilan* over, en worden alle *ampilan* door *gele* zonneschermen (*songsong djéné*) beschermd.

---

1) *Pamor* is 't witte metaal, dat in zeer verschillende teekeningen door 't donkere, dofle staal der javaansche wapens gesmeed wordt. 't Komt als delfstof onder anderen te *Pérambánan* voor.

2) Wisnoe is de indische god Vischnoe, Siwå Siva en *batårå* Goeroe Siva in kluizenaarsgestalte.

DE HOFDANSEN.

Wij kunnen die dansen in drie groepen verdeelen:

1. de dansen der *bĕdâjâ's* en *sĕrimpi's*, of hofdanseressen;

2. de *ringgit tijang*, of 't aan de oud-indisch-javaansche heldendichten ontleende tooneelspel, meer bekend onder de maleische vertaling van die benaming, *wâjang órang*; en

3. de *bĕksán*, die slechts enkele tooneelen uit deze en andere dichtwerken, of ook wel oorspronkelijke krijgsdansen geeft [1]).

De beide laatsten worden alleen door mannen en jongens (van vorstelijken of adellijken stam, en waaronder zonen en broeders van den Sultan) uitgevoerd.

De *bĕdâjâ's* zijn adellijke meisjes of als danseressen gekleede adellijke jongens. De *sĕrimpi's* alleen meisjes. Dochters van den Sultan nemen aan deze dansen geen deel, kleindochters en broeders- en zusterskinderen wel.

1) *Bĕksán*, *dans* van *bĕksâ*, *dansen*. De *k* wordt niet hoorbaar uitgesproken. Dit geldt ook van *pĕksi*, *prâbâjĕksâ* enz. Zie noot 2

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Van kinds af geoefend, indien zij aanleg bleken te bezitten, treden zij op ongeveer huwbaren leeftijd in 't openbaar vóór den Sultan en zijn gasten op, om binnen een paar jaren de danszaal voor 't bruidsvertrek te verlaten.

De *ringgit tijang*, die de klassieke oudheid ten tooneele voert, wordt door de *gamêlan salèndrâ* begeleid, behalve in een enkel later te noemen geval.

De meer romantische *bêdâjâ's* en *sêrimpi's*[1]) volgen daarentegen de *gamêlan pèlog*, die driemalen vier dissonneerende *bonang*bekkens, twee *gênder*- en één tot vier houten *gambang*tonen meer heeft dan de *salèndrâ*. Men noemt deze aanvulling *sorogan*, eigenlijk *inschuiving*. Bij de *gambang* worden enkele staven door andere vervangen naar gelang van de eischen der *gênding*.

Bij sommige *bêksan's* doet de *salèndrâ*, bij anderen de *pèlog*, en bij de *Troenâdjâjâ* doen beiden afwisselend dienst.

De *gamêlan* volgt het karakter der tooneelen of geeft dat aan en leidt het in, voorgegaan door den *dâlang* of voorzanger, die door een éenstemmig koor van zangers (*pêsindèn djâlêr*), en bij de danseressen ook nog door een dergelijk vrouwenkoor (*pêsindèn èstri*) gesteund wordt.

De *ringgit*- en *bêksan*dansers spreken zelf, wanneer dat in hun rol te pas komt. *Bêdâjâ's* en *sêrimpi's* dansen zwijgend.

---

1) De naam duidt zoowel den *dans* als de *danseressen* aan.

Bijna alle kratonfeesten worden door *bĕdâjâ's* of *sĕrimpi's* opgeluisterd, zeldzamer door een *bĕksan*.

Tweemalen 's jaars, op Nieuwjaarsavond en Koningsverjaardag, geeft de Sultan in de troonzaal van 't residentiehuis een *bĕdâjâ-* of *sĕrimpi*dans ten beste, die door de meeste europeesche ingezetenen, die er niets van begrijpen, met geduld — door meer belangstellenden en vooral ook door vreemdelingen, die trachten te begrijpen, met kunstliefde genoten wordt.

Slechts twee malen heb ik in vijftien jaren een *ringgit tijang* zien opvoeren; en terwijl ik dit schrijf, is men begonnen de *Djâjâ Sĕmâdi*, die elf jaren geleden gegeven werd, nogmaals in te studeeren.

Die studie vordert eenige maanden tijds, en een belangrijk deel der meer dan honderd-en-vijftig mededansers blijven gedurende dien tijd aan hun ambtsplichten onttrokken. Dit, en de groote kosten der gedeeltelijk zeer kostbare kostumes verklaren de zeldzaamheid van deze opvoeringen.

De *ringgit tijang* is dan ook alleen in *Jogjâkartâ* bekend, en werd daar door den eersten Sultan in de helft *onzer* vorige eeuw ingevoerd. Wat men in de *Mangkoenĕgâran* te *Soerâkartâ wajang orang* noemt, is slechts een *bĕksan*.

De *ringgit tijang* ontleent haar stof aan de *Brâtâ Joedâ* en andere klassieke gedichten en behandelt die stof met ongewone vrijheid. Goden- en heldenoorlogen, en goden- en heldenminnarijen volgen elkander gedurende ettelijke dagen voortdurend op, zonder andere rustpunten dan die door 't aftreden

PERPUSTAKAAN NASIONAL

van de eene groep en 't optreden van de andere veroorzaakt worden.

De *ringgit Djâjâ Sĕmádi* werd in *vier*, de *Bragâlâ Mŏerti* in *drie* dagen, van 's morgens acht tot 's avonds zes of zeven uur, afgespeeld.

Indien de toeschouwers geen volkomen vrijheid van beweging behielden, en niet ruimschoots gespijsd en gelaafd werden, zou ook dáár de bede kunnen gelden: *des Guten nicht zu viel!*

Een deel der mannelijke europeesche gasten eeren den dans liefst aan de speel- of dobbeltafel.

De negen *bĕdâjâ's* vertegenwoordigen negen *djin's* van de fiere zuidzeegodin, de boven reeds genoemde *njahi lârâ* Kidoel. De *sĕrimpi's* zijn, op een enkele uitzondering na, de heldinnen van 't handschrift (*sĕrat*) *Mĕnak*, dat de liefdesavonturen verhaalt van den arabischen *Sultan* Wiradi, oom van den grooten godsgezant, *nabi* Moehámad.

De uitzondering geldt de *sĕrimpi Rĕnggâ Wâti*, die aan 't handschrift *Angling Dĕrmâ* ontnomen is, en een zuiver javaansche geschiedenis behandelt.

In dezen dans treden *vijf* danseressen op; in alle andere *sĕrimpi's vier*, en waarschijnlijk heeft dit getal aanleiding gegeven tot de benaming, die een stel van vier dochters, zonder broeders, beteekent [1]).

1) Volgens een andere inlichting zou *sĕrimpi* van *sa rimbit* gevormd zijn, en de vier danseressen stellen inderdaad slechts *één paar: sa rimbit* voor. Maar *rimbit* is een *gepaard* paar, van *man en vrouw*, en dat is een bezwaar tegen deze afleiding.

Hoe voorzichtig men met het aannemen van verklaringen zijn

De danseressen dansen *op* den verheven vloer (*bĕbâtoer*) van de troonzaal, *bângsal kĕntjânâ*, tegenover den zetel des Sultans.

De *bĕksan*dansers evenzoo.

De mannelijke *bĕdâjâ's* en de *ringgit tijang* geven hun voorstellingen op den zandgrond onder het vóórafdak (*trâtag*) van die zaal [1]).

Ten behoeve der fotografie plaatste ik de *bĕdâjâ's* en *sĕrimpi's*, evenals ook de *manggoeng-manggoeng*, buiten en bezuiden die troonzaal, bewesten de *bangsal mânis* of eetzaal. De *ampilan*dragers, de *gamĕlan*, en de *ringgit*- en *bĕksan*dansers zijn op een ruimer gedeelte van 't vorstelijk erf (*pĕlatâran*) voorgesteld, beoosten de eetzaal en bezuiden den zuidoosthoek van de *tratag bangsal kĕntjânâ*. 't Vóór die *tratag* rechts uitstekende ijzeren dak overschaduwt de plaats waar de *gamĕlan* ter begeleiding der dansen opgesteld wordt. De beide rechts daarvóór staande open gebouwen herbergen de beide *gamĕlan's*, wanneer die bespeeld worden zonder dat ze een dans begeleiden. De *salĕndrâ* wordt dan onder 't voorste, zuidelijke, de *pĕlog* onder 't achterste, noordelijke dak geplaatst.

---

moet, ondervind ik daaglijks. Dezelfde vraag aan verschillende kundige of zelfs deskundige Javanen gedaan wordt dikwijls zeer verschillend beantwoord

In mijn *Javaansche Toneeldansen* (in de eerste aflevering van den jaargang 1882—1883 van 't Tijdschrift van 't *Indisch Aardrijkskundig Genootschap*) heb ik ten gevolge van zulke inlichtingen de benamingen *bĕdâjâ* en *sĕrimpi* minder juist onderscheiden. Men houde zich dus aan de hier gegevene.

1) Zie plaat VIII tot XVI.

BĔDÅJÅ'S EN SĔRIMPI'S.

De vier eerstvolgende fotogrammen stellen twee *bĕdåjå*dansen voor, de beide volgende beelden twee *sĕrimpi's*.

De beide *bĕdåjå*dansen zijn de *Sinom* en de *Sĕmang*, dus genoemd naar de *gĕnding's* of toonwijzen, die ter begeleiding dienen.

De *bĕdåjå Sĕmang* is een herinnering aan de bezoeken, die *panĕmbåhan Sénåpati* dĕze eeuwen geleden aan de *njahi lårå* Kidoel bracht. De negen *bĕdåjå's* vertegenwoordigen de nimfen der godin, maar hun dans verhaalt geen bepaalde geschiedenis.

De *bĕdåjå Sinom*, die ook naar den vorst, die den eersten dans heet ingesteld te hebben, *Praboe Dêwå* genoemd wordt, wel [1]).

Sultan Agoeng (niet Agĕng), kleinzoon van den *panĕmbahan* en derde vorst van *Mataram*, had

1) Zie 't handschrift *Poeståkå Rådjå* bladz. 139. *Sri padoekå rådjå måhå dêwå boeddå* wordt een vleeschwording van *batårå* Goeroe of Tĕnggoeroe (Siwå) geacht. Hij voerde de eerste samenwerking van dansbeweging met zang (*lĕnggot bawan*) in.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

liefde opgevat voor de schoonste der schoonen, de bevallige nimf Èndèl, en trachtte haar onder de gestalte van de nimf Bátak te naderen.

Èndèl is echter geen vrouw, die zich zonder behoorlijken weerstand overgeeft. Eerst weert zij hem af met haar boogschot, en als haar pijlen vruchteloos verschoten zijn, beproeft zij 't met haar dolk. Maar ook dàt wapen is vruchteloos tegenover de macht van een Mataramschen vorst, zelfs in de handen van iemand, die een eeuwige nimfenjeugd leeft; en dat zij zich eindelijk gewonnen geeft, raden wij, al eindigt de dans met den strijd zonder meer.

Plaat III.

De *derde plaat* stelt de *bèdâjâ's* voor in optocht (*kâpang-kapang*) naar — of in terugtocht van — de troonzaal.

Langzaam en met afgemeten passen, één in houding en beweging, dalen zij uit de *prâbâjèksâ*, de statiezaal van de *kapóetrèn* of de *vrouwenwijk* af, en schrijden ze op de maat der *gamëlan*tonen onder de *tratag* naar de tweemalen stijgende vloeren van *èmpèr* en *bèbátoer bangsal kèntjânâ* voort.

Twee vrouwelijke beambten (*abdi dalëm · pârâ goesti*) openen- en twee anderen sluiten den optocht, gereed om gedurende den dans alle ongerechtigheden aan kleeding en tooi der danseressen terecht te brengen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Zij zijn gekleed en gewapend als de begeleidsters der *manggoeng-manggoeng* en de *ampilan*draagsters.

Bij de mannelijke *bĕdâjâ's* doet een viertal mannelijke begeleiders denzelfden dienst.

Achter 't eerste paar dezer vrouwen gaat de *djin* Èndèl, gevolgd door Bátak en de beide Apit's. Batak in 't midden.

Dan volgen Djónggâ of Pĕnggóeloe met Èndèl Wĕtón aan haar rechter- en Apit Èndèl Wĕton aan haar linkerzijde. Daarna komt Pĕndâdâ en eindelijk Bóentil. Tusschen deze en 't laatste paar dienaressen gaat nog een *ngampil*, die Èndèl's wapens draagt.

Hieruit blijkt reeds dat er strijd zal zijn (*pĕráng*).

De *bĕdâjâ's* zijn trouwens gekleed voor den dans *Praboe déwâ* (*pĕngagĕman bĕdâjâ praboe déwâ*).

Zij dragen een *njamping párang sáwoet*,[1]) met een langen sleep (*sèrèdan*), die, in strijd met de dagelijksche gewoonte, aan de linkerzijde afhangt, om 't rechterbeen meer vrijheid van beweging te laten.

't *Páhèsan*kapsel is even als dat van de *manggoeng-manggoeng* met *oekĕl bòkor* en *kóntjèr* en tal van *mĕlátí*bloemen versierd, maar bovendien rijzen langgesteelde trilbloemen van edel metaal boven den kam omhoog[2]).

1) *Parang sawoet* en *parang roesak* zijn *batik*figuren, die alleen door den vorst, zijn vorstelijke vrouwen en beider kinderen gedragen worden. De vorstelijke danseressen dragen die als zoodanig en omdat zij nimfen of vorstendochters voorstellen.

2) Trilbloemen met enkelvoudige zachtgebogen stelen heeten *mĕntoel*; met spiraalvormige stelen, *gĕtĕr*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De ooren zijn met zilveren bladeren (*ron*) getooid, een vorstelijk versiersel, dat de *manggoeng-manggoeng* als *abdi* (*dienaressen*) niet kunnen dragen.

Trilbloemen en *ron's* zijn met juweelen bezet en juweelen *sĕngkang's* schitteren in de ooren.

Een zwartfluweelen, met goudgeboorde krijgsrok (*kòtang pradjoeritan*) omsluit het bovenlijf en dekt de schouders, de armen bloot latend; en een *oedĕt tjindé kĕmbáng*, door een gouden of zilveren *pĕnding* met juweelen gesp gesteund, omgordt het middel.

De beide vóor de beenen afhangende slippen worden onder 't dansen beurtelings en naar vaste regels door de fijngevormde handen opgenomen en weder losgelaten of over arm- of schouder geslingerd; de beide voeten behandelen den *njamping*sleep op ongeveer dezelfde wijze.

Een dolk met gouden scheede, van kleineren vorm dan de *dóewoeng* der mannen, en die *pátrĕm* genoemd wordt, steekt links in den gordel, de greep (*oekiran*) met *mĕtali*bloemen omkranst.

Tal van gouden en zilveren en met juweelen bezette sieraden, waaronder de driedubbele halvemaanvormige borstplaten (*sangsangan*) uitblinken, tooien hals en boezem, bovenarm, pols en vingers. De hoogstgeboren danseressen dragen nog een diamanten vlinder achter op den haarwrong en soms zelfs een niet minder kostbare speld op 't heiligbeen.

De *kilat báhoe* of bovenarmband is met het beeld van den arend van Wisnoe, de *garóedâ* of *pĕksí bĕri*, verrijkt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Natuurlijk behooren de ontbloote lichaamsdeelen met vorstelijk *bórèh*geel bedekt, en oogleden en wenkbrauwen door 't penseel naar indischen smaak veredeld te zijn. Ten behoeve der fotografie werd dit nagelaten.

De *ngampil* draagt, als dienares, een eenvoudiger kapsel en een kleed met een nog altijd edel, maar minder vorstelijk *batik*patroon (*káwoeng*).

Wanneer de danseressen de troonzaal betreden hebben en tot vóór den Sultan gekomen zijn, keeren zij zich met een bevallige wending naar hun vorstelijken meester, en laten ze zich met gekruiste beenen op den marmeren vloer neder (*silá*).

In deze houding wachten ze de voorlezing der inleiding af, die alleen den *dalang* aan 't woord laat. Daarna vangen *gamélan* en zang de aan den dans beantwoordende toonzinnen (*gënding*) aan, en brengen de danseressen den vorst een eerbiedigen groet, door de plat samengevouwen handen naar 't gelaat op te heffen (*njëmbah*) [1]).

Plaat IV.

Dit wordt op de *vierde plaat* afgebeeld, doch hier zijn de *bëdâjâ's* voor den dans *sëmang* gekleed, en dragen ze, omdat er niet gestreden wordt, geen *kòtang* en geen wapens.

1) *Njëmbah* is 't werkwoord, *sëmbah* 't naamwoord voor dezen groet.

Een zijden borstdoek (*sĕmĕkan*) [1]) bevestigt nu den bovenrand van de *njamping* om den boezem, en de vrije uiteinden van dien borstdoek hangen midden vóor de borst tot op den gordel af.

Zij dragen hier, hoewel dit niet door den dans bepaald wordt, een *njamping parang roesak*. 't Komt er slechts op aan dat ze, als nimfen of prinsessen optredend, zich door vorstelijke *batik*patronen onderscheiden.

Na de *sĕmbah* rijzen de danseressen langzaam op, om den eigenlijken dans aan te vangen. Eerst Èndèl en de beide Apit's, later ook de anderen. Nu drie tegenover zes, dan allen gelijk in steeds afwisselende figuren. Eindelijk Batak alleen, zooals dit op de *vijfde plaat* gezien wordt.

PLAAT V.

Dan voeren de anderen, op de rechter knie en den linker voet neergebogen, met hoofd en armen en 't meermalen zijwaarts overhellend bovenlijf (één der moeilijkste maar ook zeer bevallige houdingen) dansbewegingen uit, die treffen door éenheid en buigzaamheid en boeien door reinheid en gratie.

Behoef ik te zeggen dat deze bewegingen, waaraan alle lichaamsdeelen, zelfs vingers en teenen, naar vaste regels deelnemen, 't karakter der han-

1) Eigenlijk *kasĕmĕkan*.

delende personen teruggeven, evenals de zangwijzen van zangers en *gamĕlan* dit doen?

Plaat VI.

De *zesde plaat* geeft weder een beeld van de *bĕdâjâ Praboe Dèwâ*.

Batak of, juister, *Sultan* Agoeng, in Batak's gestalte, tracht Èndèl te naderen, die hem met haar pijlschot bedreigt en afweert. De anderen worden, nederzittend, afwezig gedacht.

Welsprekender dan de *bĕdâjâ's* zijn de dansen der *sĕrimpi's*, waarvan ik twee voorbeelden laat volgen.

Plaat VII.

De *zevende plaat* vertoont het meest belangwekkend oogenblik van de *sĕrimpi Rĕnggâ Wati*.

't Handschrift, waaraan deze dans ontleend is, verhaalt de geschiedenis van Angling Dĕrmâ, den vorst van 't rijk *Mĕlâwâ pâti*, die door een boozen *boetâ* (*reus* of *daemon*) in een witten eendvogel, *mĕliwis pĕtak*, veranderd wordt.

Een hoogere macht dan die van den *boetâ*, de god *batârâ* Nrâdâ [1]), heeft echter bepaald, dat de arme vorst den menschelijken vorm weder aannemen zal, wanneer *dèwi* Rĕnggâ Wati, een prinses van *Bâdjâ Nĕgârâ*, zich over hem ontfermen,

1) Eigenlijk Naraddâ.

en hem van een op zijn vogelschedel groeienden kuifveder (*djamboel*) verlossen zal.

De ongelukkige vogel vliegt naar den lusthof der *dêwi*, en laat zich dáar in een vijver neder, lang genoeg om door haar gezien en begeerd te worden, en trekt zich dan naar buiten terug.

Dáar zoeken hem eerst de dienaressen der prinses; maar vruchteloos zwerven deze *ĕmbán's* door 't bosch en om den heuvel, waarop de vogel wegschuilt.

Dan komt de *dêwi* zelf, en beklimt, na eenig omdwalen, den heuvel, en vindt den boom, waarop de *mĕliwis* zich nedergezet heeft — en waarom zou een eendvogel, die een vorstenziel herbergt, niet op een boomtak kunnen zitten? —, en grijpt het beest, en zweeft er mede heen... tot vóór den troon van den Sultan.

't Einde der geschiedenis luidt anders; maar wij hebben met den *dans* te doen, en kunnen den dankbaren Angling Dĕrmâ gerust aan de liefderijke zorgen zijner *dêwi* overlaten.

De vier *ĕmban's* zijn gekleed als de *bĕdâjâ's* in de *Sémang*. De *dêwi* draagt een dergelijk kostuum, maar met een kostbaarder *tjindé*kleed, en bovendien, als vorstendochter, een rijker en volledíger stel lijfsieraden, dat *pĕngagĕman râdjâ kĕpóetrèn* genoemd wordt.

De heuvel wordt door een roode houten bank met drie treden (soms ook wel door een kunstheuvel van graszoden en bloemen) vertegenwoor-

digd, en een vijftal kunstboomen duidt het bosch aan.

Wij hebben nu nog de uit de *sĕrat Mènak* getrokken *sĕrimpi*dansen te noemen, die door *vier* jonge edelmeisjes gedanst worden, die echter maar *twee* personen voorstellen. Beiden worden verdubbeld, om de éenheid van houding en beweging, en daarmede de voortreffelijkheid der kunst te doen uitkomen.

De *sĕrat Mènak* verhaalt de geschiedenis van den *wong ágoeng* Mènak, den „*grooten man*", anders gezegd Djajĕng Rănă of ook wel *Sultan* Wirádi, een vorst van Arabië en oom en voorganger van *nabi* Moehamad. Kortheidshalve verzwijg ik zijn andere namen [1]).

In die lotgevallen spelen vrouwen, zooals wel meer gebeurt, een belangrijken rol.

Nu eens is 't een jongere zuster van den koning van *Parangákèh*, de beeldschoone *dèwi* Soedără Wĕrti, die, door liefde gedrongen, den krijgsgevangen vorst uit de gevangenis van haar broeder verlossen wil, maar zich door een andere, daarneven verschijnende prinses, *dèwi* Sèrtoe Pélahèli, van *Karsinah*, gestoord en bespied waant. Dit geeft natuurlijk aanleiding tot een tweegevecht,

---

1) *Mènak* moet, volgens een aanzienlijk en zeer geletterd Javaan, van *minâ* afgeleid zijn en *op zich zelf staan*, zonder gelijken, boven of buiten anderen uitsteken, 't zij ten goede, 't zij ten kwade, beteekenen. *Miñâ* zou dan overeenkomen met *midji* en *pinidji*. 't Spreekt van zelf, dat 't javaansche handschrift hoegenaamd geen geschiedkundige waarde heeft.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

dat door een verklaring, een gemeenschappelijke uitvoering van *beider* plan, en een dubbel huwelijk, zooals de moehamedaansche verhalen dat op de onze vóór hebben, gevolgd wordt.

De dans, die dit gevecht voorstelt, wordt *sĕrimpi Djĕmpăring* genoemd. Ik heb dien echter, als vele andere, voor dezen bundel niet doen afbeelden.

Plaat VIII.

Een ander geval werd het onderwerp van de *Sĕrimpi Poetri Tjinâ*, waarvan de *achtste plaat* een hoofdmoment te aanschouwen geeft.

Een chineesche prinses, *dèwi* Adaninggar, heeft van den *wong agoeng* gedroomd, en is met een hart vol liefde naar Arabië gereisd om den „eenige" te ontmoeten.

Na lang omdwalen vindt ze hem, slapend in de armen van een gelukkiger wezen, de *Kèlansche* vorstendochter Kèlaswårâ [1]). Dit treffende maar minder aan haar droom beantwoordende gezicht verbittert haar zoozeer — chineesche prinsessen schijnen ook al aan ijverzucht te lijden —, dat zij de bevoorrechte *dèwi* uit haar droomen wekt, en naar buiten lokt, en een strijd op leven en dood met haar aanvangt, waarin zij zelf ten slotte bezwijkt.

Om 't chineesche kostuum te doen uitkomen,

1) *Kèlan* is misschien *Sĕlan*, *Ceylon*.

heb ik 't oogenblik gekozen, waarop Adaninggar Kèlaswårå aanvalt, en deze, hoewel niet doodelijk getroffen, lijdend nederzinkt.

Geen andere dans doet de javaansche kunst, en vooral de welsprekendheid harer voordracht beter tot haar recht komen dan deze.

Beide partijen zijn beurtelings overwinnaars en overwonnenen, maar toonen daarbij een gansch verschillend karakter.

Dezelfde houdingen, maar anders bewogen; dezelfde bewegingen, maar anders uitgevoerd, teekenen *hier* de kalme zelfbeheersching van den (arabisch?) javaanschen volksaard en *ginds* de onbedwongen drift der Chineezen.

't Zijn vastgestelde dansbewegingen, maar die, op verschillende wijze uitgedrukt, niets minder zeggen dan menig goed gesproken woord.

Kèlaswårå draagt de *pĕngagĕman sĕrimpi*, geheel gelijk aan de kleeding der *bĕdåjå Praboe dĕwå*, met de zwart fluweelen *kòtang pradjoeritan* en de vrouwenkris, en bovendien, als *poetri*, de *pĕngagĕman rådjå kĕpoetrèn*.

Adaninggar heeft een meer rijken en smaakvollen dan historisch getrouwen chineeschen bruidstooi, *pĕngagĕman poetri tjinå*, en een schitterend gouden dolk met purperen greep, dien men *tjoendrik* genoemd heeft.

De *njamping* met langen sleep is door een fijn gebloemde roodzijden *sároeng* vervangen; een groenzijden *kĕbájak* omkleedt het bovenlijf en de armen,

en een gansch ander stel van gouden haar-, hals-, borst- en armkettingen, waarbij de penningliefde der Chineezen schitterend uitblinkt, spreekt met tal van juweelen sieraden van weelde en goeden smaak.

De onmisbare *oedèt tjindé* ontbreekt natuurlijk niet.

De vier *ngampil's*, die als wapendraagsters dienst doen, zijn gekleed als de *ngampil* der *bédâjâ Praboe dèwâ*, onder meer ook met een *tapih kawoeng*.

Slechts twee zijn er zichtbaar; de beide anderen hebben zich, na pijl en boog aan Adaninggar afgegeven te hebben een weinig meer teruggetrokken.

RINGGIT TIJANG.

De tweede groep, *ringgit tijang*, in 't laagjavaansch *wájang wong*, wordt dus genoemd, omdat daarbij de *poppen* (*ringgit*), die in 't javaansche tooneelspel de helden en heldinnen voorstellen, of de op een scherm (*kélir*) geworpen schaduwbeelden daarvan (*wajang*), door *menschen* (*tijang*, *wong*) vervangen worden.

De kleeding dezer meer dan honderd-en-vijftig tooneelspelers is even verschillend als 't karakter der voor te stellen personen, en, hoewel historisch onjuist, zóó zinrijk, dat men vorsten en volgelingen, meerderen en minderen, priesters en leeken gemakkelijk onderkent.

Zijde en fluweel, *láwon batik* en *tjindé*, juweelen en goud en geurige bloemen in overvloed, vormen een dikwijls zeer kostbaren, soms smaakvollen, maar nu en dan ook in onze oogen meer schitterenden dan schoonen tooi.

De kleeding der meestal door jonge zonen van den Sultan voorgestelde vrouwelijke hoofdpersonen

spreekt echter doorgaans van weelde en goeden smaak.

Krissen, lanspunten en slagwapens zijn niet van staal gesmeed, maar van geperst leder gemaakt en met verguldsel bewerkt, en de houten pijlen blijven bij 't afschieten in een aan den boog bevestigden ring hangen.

De tooneeltoestel is hoogst eenvoudig. Een klein houten poortschutsel stelt, als *kraton*-, *dalĕm*- of *táman*-toegang, beurtelings de scheiding tusschen binnen en buiten van verschillende vorstenverblijven, woningen en lusthoven voor.

Een viertal bescheiden kunstboompjes vertegenwoordigt een bosch, en de aan de *wajang wĕtjóetjal* ontleende *rĕdi* (*in casu* een groot kegelvormig kunstbouquet) verbeeldt desnoods alles, wat men verder voor te stellen heeft.

Nog iets mag ik niet vergeten.

Een vierkaat raam op vier stijlen en met gordijngaas omhangen verzinnelijkt een welgelukte schaking of 't voldongen huwelijk van 't paar, dat een oogenblik onder zijn hemel toeft.

Denken we ons daarbij enkele roode houten troonstoeltjes en een gansche kudde vóorwereldlijke en hedendaagsche of ook wel fabelachtige dieren, als *nâgâ's*, olifanten, neushorens, *garoedâ's*, herten, tijgers en groote witte apen — dan hebben we niets meer te eischen [1]).

1) *Nâgâ's* of *naga's* zijn oud-indische halfgoden met slangenlichaam en halfmenschelijk aangezicht. *Garoedâ* of *pĕksi bĕri* is de arend en 't rijdier (*wahânâ*) van *batârâ* Wisnoe (Vischnoe).

PERPUSTAKAAN NASIONAL

De *ringgit tijang* wordt, omdat zij tot de *ringgit poërwâ* der klassieke oudheid behoort, door de *gamèlan salèndrâ* begeleid.

Alleen wanneer Kalânâ (*praboe* Djâkâ van *Magòewâ*) optreedt, de held der *topèng*dansen, die in de *ringgit poerwâ* wel niet tehuis behoort, maar door den zesden Sultan toch in de *ringgit tijang* toegelaten werd, wordt de *salèndrâ* met de *pèlog* afgewisseld.

Dat ook de uit Javanen gevormde europeesche kapel van den Sultan soms aan de begeleiding deel neemt, kan geen reden zijn om haar in deze beschrijving op te nemen.

Ik betreur het, dat europeesche invloeden 't oorspronkelijke karakter van vele verdienstelijke javaansche eigenaardigheden, ook in den *Kraton*, bederven. Men lette bijvoorbeeld op de wanverhouding tusschen den oorspronkelijken stijl van de waarlijk schoone javaansche troonzaal en de ijzeren kolommen en dakbedekkingen van haar *tratag's* of voorhoven.

Plaat IX.

De *negende plaat* geeft een beeld van de *gamèlan salèndrâ*.

Geheel vooraan zit de *dalang*, de voorlezer en voorzanger, de leider der gansche voordracht.

Vóor hem ligt het kostbare handschrift, met den witten doek, die 't omkleed heeft, op een klein

houten leestafeltje. Als tijdelijke bewaarder van 't vorstelijke boek heeft de *dalang* de *samir* om den hals gehangen.

Ik heb verzuimd 't spijs- en wierookoffer (*sadjèn*) naast hem te doen plaatsen, dat aan elke voorstelling vooraf behoort te gaan. Een paar schotels met rijst en vruchten, die den *dalang* ten goede komen, en een komfoor met brandende *mĕnján* is alles.

Aan de rechterzijde van den *dalang* geeft de *loerah pĕsindèn*, de *aanvoerder der zangers*, de maat en de *tempo's*, de *crescendo's* en *diminuendo's*, *accellerando's* en *ritardando's*, en zelfs 't karakter der *gĕnding's*, met een kleinen hamer op een van boven open houten klankdoos, *kĕpràk*, aan. Ook hij draagt de *samir*, omdat zijn *kĕpràk* 't gansche vorstelijke orkest vertegenwoordigt.

Waren er bij deze *gamĕlan*, even als bij andere, die bij *garĕbĕg*feesten mede naar buiten gevoerd worden, vorstelijke erfstukken (*mĕsijat*) aanwezig, dan zouden ook de beheerders dáárvan de *samir* dragen en die stukken zelf buiten den *kĕdàton* door de *sóngsong djĕnè* beschaduwd worden.

Achter den *dalang* en den *loerah pĕsindèn* zitten een vijftal zangers (*pĕsindèn djàlĕr*) en daarachter even zooveel *talèdèk's* of publieke danseressen, die als zangeressen aan de *gamĕlan* verbonden zijn.

Men onderscheide deze vrouwen van lagen stand wèl van de vorstelijke koorzangeressen (*pĕsindèn èstri*), vrouwen van adellijken stam, die bij de dansen

van *bĕdâjâ's* en *sĕrimpi's* een plaats schuin vóor den *dalang* innemen, en, even als deze en zijn mannenkoor, den tekst van een vóor hen liggend handschrift éénstemmig afzingen.

De *gamĕlan*zangeressen (*pĕsindĕn talĕdĕk*) behooren als levende *gamĕlan*instrumenten beschouwd te worden.

Achter de koorzangers staan de levenlooze *gamĕlan*instrumenten, bespeeld door de *nijâgâ's*, die twee *panéwoe's*, vier *loerah's*, acht *bĕkĕl's* en zestien *djadjar's* sterk zijn.

De beide *panéwoe's*, die met hun ambt ook de namen Mangoen Gĕnding en Dĕmang Mĕlâjâ overnemen, wisselen elkander beurtelings af, evenals de beide *loerah pĕsindĕn* Doermâ en Asmâràà Dânâ, wier namen evenzoo met het ambt op den persoon overgaan.

De *panéwoe's*, *loerah's* en *bĕkĕl's* dragen *kampoeh* en *mógâ* en de *kris* op den rug, en, dewijl 't bovenlijf onbekleed blijft, ook het dienstmes op de linkerheup in den dusgenoemden galagordel.

De *djadjar's* zijn in de enkelvoudige *bĕbĕd* gekleed en door de *saboek* omgord [1]).

Allen hebben de in een lossen wrong afhangende haren met den zwarten galahoed (*koeloek tjĕmĕng*) gedekt.

Twee snareninstrumenten uitgezonderd, bestaat

1) Zij staan te laag in rang om hun kleedingstukken met den hoogjavaanschen naam te benoemen.

de *gamĕlan* alleen uit slaginstrumenten, waarvan één enkel houten klankstaven draagt en twee trommen met runderleder als toongevende stof bespannen zijn.

De metaalinstrumenten, bekkens en staven, liggen, even als de houten staven van de pasbedoelde houten *gámbang*, op de randen van — of op koorden boven — of in rijk besneden en vergulden houten ramen, die *rantjáka*n heeten voor de *bónang's* en *sáron's*, de *gambang gángsă*, de *kĕnóng's* en de *kĕtóek*; en *grobógan* voor de *gĕndĕr* en de houten *gambang*. Alleen de grootste slagbekkens hangen aan steviger koorden in even smaakvol bewerkte staande ramen, *gájor*.

De metaalinstrumenten, *gamĕlan gángsă* zijn:

1. de *gĕndĕr*, een stel van twaalf (bij de *gamĕlan pèlog* veertien) platte, lichtgewelfde staven, op een paar koorden boven rechtstaande bamboebuizen, die als zangbodems dienst doen, geplaatst, en die bij uitzondering door een vrouw bespeeld worden, omdat de mannelijke pols daarvoor niet lenig genoeg geacht wordt.

Een paar met laken omkleede gesteelde houtschijven worden door de voorvingers der beide handen, die tegelijkertijd de tonen dempen, die niet mogen doorzingen, als hamers (*táboeĕ*) gebruikt.

De *gĕndĕr* staat rechts van de zangers op de linkerzijde der afbeelding.

2. de drie *bónang's*, waarvan de grootste *pĕnĕmboeng*, de volgende *bároeng* en de kleinste *pĕnĕróes* heet, en die twee rijen van vijf (bij de *pèlog* van

zeven) bekkens dragen, die op koorden liggen en met knotsvormige *taboeh's* geslagen worden.

Alleen de *bonang pënëroes* wordt in haar geheel op de rechterzijde der plaat gezien.

3. de *saron's*, die ieder slechts zes klankstaven hebben en vier grootere, de *dëmoeng's*, acht kleinere, de *saron's* in engeren zin, één *pëking* en één *tjëlëring*, de kleinste van allen, tellen.

Zij zijn niet alle in deze afbeelding begrepen, maar één der *dëmoeng's* staat rechts, aan de linkerzijde van de *bonang pënëroes*.

Evenals de nog te noemen *gambang gångså* worden de *saron's* door hamervormige *taboeh's* bespeeld. Beider klankstaven liggen op de randen der ramen. Metalen pennen, op die randen geplaatst, worden door kleine openingen, één aan ieder uiteinde in de klankstaven, aangebracht, opgenomen, en deze daardoor op hun plaats gehouden.

4. de *gambang gångså*, met achttien klankstaven.

5. de vier enkele, ieder op een kruiskoord in een afzonderlijke vierkante *rantjakan* staande, bekkens, namelijk de drie *kënóng's*, waarvan de grootste *djálër*, de tweede *djápan* en de kleinste *bárang* heet, en de nog kleinere *këtóek*.

De *kënong djapan* is echter zwaarder van geluid dan de anderen.

De *barang* wordt alleen gedurende de gevechten, en bij 't op reis gaan der door Sëmar en zijn pleegzonen gevolgde *bambang's*, in de *gënding srëgëgan* geslagen.

De *kĕtoek* en de *kĕnong barang* zijn rechts op de plaat achter de *dĕmoeng* zichtbaar. Een weinig verder links, rechts van de *barang*, bevinden zich de *djapan* en de *djalĕr*, de laatste gedeeltelijk zichtbaar achter de *bonang pĕnĕroes*.

Eén *nijâgâ* bespeelt te gelijker tijd twee dezer bekkens.

6. Geheel achteraan hangen de zware basinstrumenten in hun welbesneden *gajor's*; de beide *gong's*, wier volle tonen elken toonzin besluiten, en de zwakkere *kĕmpoel*, die de kleinere rustpunten aangeeft.

Geheel vooraan, vóor de *pĕnĕroes*, staat de houten *gambang* met twintig houten klankstaven, die met schijfvormige *taboeh's*, op dezelfde wijze als de *gĕndĕr* bespeeld worden (bij de *gamĕlan pĕlog* worden naar gelang dĕr *gĕnding's* van één tot vier staven door anderen vervangen). En daarnaast prijkt de keurig bewerkte *rĕbâb*standaard (*plántjan*), waarachter de grijze *panéwoe*, de toongever van 't orkest, zijn kostbaar, met ivoren hals en voet versierd, tweesnarig strijkinstrument behandeld.

Een langwerpige trom, *kĕndáng*, die met beide handen aan beide uiteinden zoowel betokkeld als bestreken wordt, is vóor de *kĕmpoel* gedeeltelijk zichtbaar. Hij is na de *rĕbab* 't moeilijkste en belangrijkste instrument.

Een tweede, kleinere trom (*kĕtípoeng*), en enkele der genoemde instrumenten zijn geheel of nagenoeg onzichtbaar; en een deel der *saron's* en de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tjĕlĕmpoeng, een kleine, liggende, kopersnarige harp, die bij de *ringgit* niet gebruikt wordt, ontbreken geheel — de *saron's* eenvoudig uit gebrek aan plaatsruimte op de fotogram.

De *dalang* draagt geen *koeloek*, omdat hij persoonlijk geen ambtelijken rang bezit, en als *pâdâkâwan* met den hoofddoek, *oedĕng* ('t hoftaalwoord *dĕstar* past niet voor hem), tevreden mag zijn.

De *talĕdĕk's* mogen zich als alle andere niet ambtelijke vrouwen van lagen stand, die den *kĕdaton* binnentreden, met een enkele *tapih* en een dubbelen borstdoek, *sémbong*, behelpen. Ook zij staan te laag om hun kleederen met andere dan *ngóko*woorden te noemen.

De vier nu volgende platen zijn alle aan den tooneeldans *Djâjâ Sĕmadi* ontleend, die de helden der *Brâtâ Joedâ*, een javaansche bewerking van een gedeelte van de indische *Mahabárata*, ten tooneele voert.

Dat heldendicht behandelt den oorlog tusschen de *Pĕndâwâ's* en de *Koerâwâ's*, zonen van de vorsten Pándoe en Drĕtâ Rástrâ. De *ringgit* verbindt daaraan de volgende geschiedenis.

Radèn Djanâkâ, de derde der *Pĕndâwâ*broeders en een vleeschwording van den indischen god *Ardjoenâ*, wordt vermist en dood gewaand, en vele vorsten, ook van de tegenpartij, dingen naar de hand van zijn weduw, *déwi* Wârâ Sĕmbâdrâ, de jonge en schoone zuster van *praboe* Krĕsnâ [1]),

1) Krisna.

die een *avatara* van *batârâ* Wisnoe [1]) is en vorst van 't rijk *Dwârâ Wati*.

Een valsche *Djanâkâ* zelfs waagt het vóór dezen vorst te verschijnen en diens zuster als vrouw op te eischen.

Praboe Krĕsnâ verlangt nu, onder meer, van de kandidaten naar de hand der gewaande weduw, dat ze al hun mededingers bestrijden. Slechts aller overwinnaar zal haar huwen.

Radèn Djanâkâ is echter niet gestorven, maar verbergt zich onder den naam van *bĕgâwan* Djâjâ Sĕmadi, en neemt als zoodanig deel aan den strijd om zijn vrouw, met wie hij zich, na al zijn mededingers behoorlijk verslagen te hebben, als wedergevonden echtgenoot hereenigt.

Tal van avonturen, optochten, gevechten, minnarijen (*Dqn* Juân is bij Djanâkâ maar een kind) en narrenstreken, waarvan men in de *Brôtâ Joedâ* niets leest, luisteren dit tooneelspel op.

De narren, door den javaanschen *wajang*dichter aan de *Pĕndâwâ's* toegevoegd, zijn Sĕmâr en zijn beide pleegzonen Nâlâ Gârèng en Pétroek. Die van de *Koerâwâ's* heeten Kĕrti Râgâ, Kĕrti Sĕntlob en Kĕrti Tjĕmóeris.

't Spel dezer narren is, vooral in de kluchtige *intermezzo's*, die zij deels zingend en dansend, deels sprekend en acteerend uitvoeren, zóó natuurlijk en juist, dat zij zich met de beste komieken onzer

1) Vischnoe.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schouwburgen kunnen meten en den Javaan als geboren acteur doen kennen.

Misschien moet dit feit verklaard worden uit den toestand van onderworpenheid, waarin hij eeuwen lang tegenover indische en europeesche overheerschers verkeerde, en die hem geleerd heeft zijn eigen denkbeelden te verbergen en andere voor te wenden.

De narren brengen door hun soms geestige, maar voor westersche oogen en ooren (indien die javaansch verstaan) ook wel eens al te platte improvisatie's 't javaansche publiek geregeld in luide verrukking.

En al vindt men ze nu in de *Brâtâ Joedâ* niet terug, toch waag ik 't in hen de nabeelden te zien van Mathávja, uit Kalidása's *Sakóentala*, en meer dergelijke indische grootheden.

Geletterde Javanen van vorstelijken stam waren de bewerkers der beide mij bekende *ringgit tijang*. En als men bedenkt dat deze bewerking zoowel den tekst als de dansvormen en *gĕnding's* geldt, dan zal men begrijpen dat ook daartoe talent vereischt wordt.

Plaat X.

De *tiende plaat* stelt ons *praboe* Soejoedânâ, vorst van *Astínâ* en hoofd der *Koerâwâ's*, voor, die zijn leenmannen *praboe* Bâlâdéwâ, vorst van *Mĕndóerâ* (*Madoera*) en *adipati* Kĕrnâ, regent van

Awânggâ, naar *Dwârâ Wati* gezonden heeft, om de schoone *dèwi* voor zijn zwager, *radèn* Bóeris Râwâ ten huwelijk te vragen.

De bezwarende voorwaarden, door *praboe* Krĕsnâ ook hèm gesteld, hebben zijn toorn gewekt en hem doen besluiten met geweld te *nemen*, wat men hem niet goedschiks *geven* wil.

Daarom roept hij zijn volk nu ten strijde op tegen *Dwârâ Wati*.

Praboe Ngastinâ [1]) is kenbaar aan den vorstenhoed (*sóngkok*), die zijn schedel kroont, en 't vorstelijk *batik*patroon van zijn *njamping parang roesak*.

Achter hem staan zijn vrouwen en bijvrouwen, de eersten in kleederen van dezelfde teekening, de *kòtang pradjoeritan* om 't bovenlijf en een witten veder op 't hoofd. De vrouwenkris steekt in den gordel, de greep met bloemsnoeren (*ontjèn*) behangen.

De bijvrouwen (*sĕlir*) dragen de *njamping kawoeng*.

Een paar *kĕpatak's* (ik denk niet, dat de hoftaalbenaming *abdi dalĕm pârâ goesti* toen al in gebruik was) zitten naast deze echtelijke groep op den grond, en daarachter hurken anderen als *ampilan-*

1) *Ngastinâ* is een samentrekking van *ing Astinâ* (van of te Astinâ). Vorsten en regenten worden veelal dus naar hun rijken of woonplaatsen genoemd. De regent van *Awânggâ* heet dus ook *'dipati Ngawânggâ* en de Sultan van *Jogjâkârtâ Soeltan ingajogjâkârtâ*. De *a* wordt welluidendheidshalve als verbindingsletter van dat voorzetsel met den medeklinker, waarmede de plaatsnaam aanvangt, gebezigd. Dus ook *Sènâpati ingalâgâ* voor *veldheer in den oorlog* (*lâgâ*).

draagsters neder, den pauweveeren waaier (*badag*) en enkele wapens (pieken, en boog en pijlen) hoog houdend, en daardoor een tooneel vormend, dat ons aan menig beeldwerk van de *Bärâbôedoer* doet denken.

Tegenover *praboe Ngastinâ* staan Bâlâdéwâ, even vorstelijk gekleed, met *bëgawan* Dóernâ, den hindoepriester, in wit priestergewaad en met den tulband (*sërban*) op 't hoofd, en *adipati Ngawânggâ*.

Tusschen beide vorsten zit Soejoedânâ's erfprins, *radèn* Lësmânâ, eerbiedigelijk op den grond.

Achter den *adipati* rusten eenige volgelingen van rang op de rechterknie en den linker voet, gereed om op te staan, en één hunner te volgen, die zich reeds verwijdert om als *gándang-gandang* de vorstelijke bevelen aan andere krijgshelden over te brengen.

Ook achter de *këparak's* hebben nog enkele volgelingen in dezelfde houding plaats genomen.

Alle dansers dragen bloemsnoeren (*ontjèn*) aan hun krissen en bloemtrossen (*ontjèn ron*) en andere oorsieraden (*sóemping*) aan de ooren. Hoe verschillend verder hun kleeding ook zij, de sjerp, die evenals de *oedët* der danseressen, onder 't dansen door de handen opgenomen wordt, ontbreekt nimmer. Bij de mannen heet die echter *sónder* en wordt die eenigszins anders geplooid en meer naar achteren gedragen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Plaat XI.

Op de *elfde plaat* is de optocht ten oorlog (*loeroegan*) in vollen gang.

Allen dansen op de maat van dezelfde opwekkende muziek, de *gĕnding gágah sétrŏ*, maar op verschillende wijze. Geheel anders dan de waardige danspassen van den vorst, zijn die van zijn vrouwen en bijvrouwen, van zijn leenmannen, zijn priester, zijn krijgsoversten, soldaten, wachters en narren.

De houding van den één teekent heerschzucht of oppermacht, die van anderen onderwerping, hoffelijkheid, overmoed, ernst of schalkschheid. Die van de narren is doorgaans lachwekkend komisch. 't Karakter verloochent zich geen oogenblik in den vorm van ieders beweging.

En dat alles is afzonderlijk gedacht, bepaald en beschreven en door maanden lang voortgezette oefening zoo goed in 't geheugen gewerkt, dat van vergissen of vergeten geen spraak kan zijn.

Plaat XII.

De *twaalfde plaat* toont ons een *bóetâ*vorst, *praboe* Bindâ Oeloe van *Iri Dásar*.

Zijn leenheer, de vorst van *Nóesâ Kémbángan*, heeft hem doen aanzeggen met zijn reuzen naar *Mĕndoerâ* tegen de *Koerâwâ's* op te rukken.

Tusschen zijn dwergen (*sétánan*), die voor allen,

PERPUSTAKAAN NASIONAL

behalve voor den vorst, onzichtbaar zijn en bij optochten om hem heen buitelen, op den troon gezeten, gelast hij zijn *patih*, Kălă Sĕrintil, den krijgstocht aan te vangen.

Deze verwijdert zich met een deel der reuzen en een paar lieden van *Noesă Kĕmbangan*, die als gidsen dienst zullen doen. De vorst zelf, die de macht bezit door de lucht te zweven, zal zijn troepen op die ongewone maar minder vermoeiende manier volgen.

Karaktervolle maskers van zeer verschillende uitdrukking geven den *boetă's* een waarlijk onmenschelijk uiterlijk.

Werkelijke dwergen (*tjébol*) uit den hofstoet des Sultans vervullen de dwergenrollen. Zij zijn de eenige niet altijd adellijke medespelers.

Plaat XIII.

Een belangrijke rol wordt in dit tooneelspel aan den nar Pétroek toebedeeld.

't Bezit van een heilig handschrift gaf hem de macht zich als *praboe* van *Noesă Kĕmbangan* te doen erkennen, ten koste van den tot *patih* of rijksbestuurder vernederden werkelijken vorst, en bezit te nemen van den *Kraton* en zijn ganschen levenden en levenloozen inboedel.

De rol van dezen *parvenu* werd door een der edellieden van den Sultan zoo voortreffelijk gespeeld, dat zijn naam verdient genoemd te worden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

't Is *radèn panéwoe* Pántjå Sĕpártå, dezelfde, die op de *dertiende fotogram* als *prâboe* afgebeeld werd, op 't oogenblik, dat hij, in volle praal tusschen zijn *ratoe's* en bijvrouwen ten troon zittend, alle deftige vormen vergeet, om op een voorbijgaanden *tjaho*verkooper toe te snellen en, als een onverbeterlijke man van 't volk, diens gansche kraam leeg te smullen [1]).

Gelukkig wordt hij daarbij door enkelen van zijn gevolg en niet 't minst door zijn hofnarren geholpen — juist een kolfje naar hun hand!

Naast den held van dit tooneel, die pas een glas *tjaho* — 't schijnt, dat ons glaswerk in *dien* tijd reeds op Java in zwang was, òf: de javaansche dichters bekommeren zich al heel weinig om den tijd — gebruikt — naast den *praboe* dus, zit Rĕtnå Sĕtíkå, de onttroonde vorst, op den grond, troost zoekend in den gelukkig onschadelijken drank. Hij mag trouwens met zijn rijksbestuurderslot tevreden zijn, want *praboe* Pétroek vernedert zijn eigen meester, *radèn* Djanåkå, en diens gelijken, als ze hem in handen vallen, wel tot stalknechts en deurwachters van 't vrouwenverblijf.

Achter den koopman, wiens roode lippen den geurigen tabakspruim vasthouden, die bij 't *sóeroeh*-kauwen als tandveger dienst doet [2]), staat een zijner helpsters. De andere verkwikt de drie *Kĕrti's*

1) *Tjaho* is een chineesch woord voor stroopwater.

2) De tabak wordt *niet* medegekauwd, maar alleen gebruikt om 't roode speeksel over 't tandvleesch te strijken.

en een paar volgelingen van den *patih* met rijst en tal van suikerhoudende liefelijkheden.

Achter hen staan een paar *rådjâ's*, leenmannen van *Noesâ Kĕmbangan's* vorst, en op den grond zitten beider *patih's* en een aantal volgelingen van rang.

Achter *praboe* Pétroek zetelen zijn beide gemalinnen in vorstelijk gewaad, 't hoofd met vederen getooid. Vier bijvrouwen en een paar dienaressen en een gansche stoet van *ampilan*dragende *kĕparak's* nemen daarachter de hun toekomende plaatsen in op 't zand.

De narren zijn kenbaar, onder meer, aan hun mutsen, *kĕtóe*, die aan zotskappen doen denken; en de *rådjâ's* aan de *songkok's*, die hun vorstelijke hoofden dekken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

BĔKSAN.

De laatste groep der hofdansen wordt dus genoemd naar 't werkwoord *bĕksâ*, dat met ons *dansen* overeenkomt, en geeft enkele tooneelen uit oude hindoe-javaansche of javaansche handschriften; meestal tooneelen van strijd of van wedstrijd, en waarin geen vrouwenrollen voorkomen.

Enkele malen is het een krijgsdans of wedstrijd, die niet met eenig handschrift in verband staat.

De *bĕksan's* worden door twee, vier, of meer dansers uitgevoerd en nemen hoogstens enkele uren, gewoonlijk veel minder tijd in beslag.

Bĕksan's van vier personen stellen veelal, even als de *sĕrimpi*dansen en om dezelfde reden, slechts twee helden verdubbeld voor.

De belangrijkste *bĕksan* is de *Troenâ Djâjâ*, die echter niet de geschiedenis van dien opstandeling behandelt, maar eenvoudig uit diens tijd afkomstig is. Men meent zelfs, dat Troenâ Djâjâ gedurende diens korte regeering zich aan zulke wed-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

spelen te buiten ging — waarbij de strijders evenwel als echte gladiatoren scherp gewapend waren — en de bloeddorstige overwinnaars met ambten en rangen beloonde.

Deze *bĕksan* wordt door twee-en-veertig edellieden van den Sultan in de *dánoerĕdjan* (de *kĕpatíhan* van den rijksbestuurder *radèn adipati* Dánoe Rĕdjâ) uitgevoerd, in den naävond van elken vorstelijken huwelijksdag.

Gewoonlijk worden dán twee, drie of vier vorstenkinderen (*poetrâ dalĕm*) te gelijker tijd in den *Kraton* ten huwelijk gegeven en onmiddellijk daarna met hun echtgenooten in plechtigen optocht naar de *danoerĕdjan* overgebracht, om er, vóór de beide praalbedden (*pĕsaréjan ágĕng*) zittend, met al hun vrouwelijke bloedverwanten 't bruidsmaal te gebruiken, en eerst na eenige dagen naar andere bloedverwanten en eindelijk naar hun eigen woning te trekken [1]).

De dans wordt na 't bruidsmaal, ongeveer ten negen ure, met de zeer opwekkende *gĕnding Ardjóenâ Mángsah* geopend, en eindigt na middernacht.

Hij wordt gedeeltelijk door de *gamĕlan pèlog*, maar gedurende enkele tooneelen door de *salèndrâ* begeleid.

De wedstrijden met den geknopten lans (*láwoeng*)

1) 't Zou onjuist zijn, die dagen de *wittebroodsweken* te noemen, die pas aanvangen, als 't huwelijk na eenigen tijd een voldongen feit, en dit met baden en *sĕlâmatan's* gevierd is geworden.

worden door de *pèlog gënding Bimâ Kóerdâ* aangemoedigd.

In dezen dans vooral komen de narren tot hun recht, die, tusschen de dansen en gevechten door, als boodschappers van de eene partij naar de andere gezonden worden, om de prijsgelden in ontvangst te nemen en over te brengen, en van die gelegenheid gebruik maken, om tal van kluchten te vertoonen, en, onder meer, onze vrij karakterlooze en in javaansche oogen onkiesche westersche dansen met klimmend succes te parodiëeren.

Plaat XIV.

Een achttal krijgslieden (*pradjoerit*) van *Mataram* wordt in volle handeling op de *veertiende plaat* voorgesteld. Twee *bòtoh's*, wedspelers, van hoogen rang, kenbaar aan *songkok* en vorstenstaf (*pandjënëngan*), aan de *mangkârâ's* of vorstelijke oorsieraden [1]) en aan de *ampilan*dragers, die tevens de rol van grappenmakers vervullen, regelen de voorwaarden van den wedstrijd en de bewegingen van een viertal *loerah's*, die elkander met de *lawoeng* zullen bevechten, zooals dit de *vijftiende plaat* te aanschouwen geeft.

Plaat XV.

't Viertal *djadjar's* (*gemeenen*), dat die lansen aan-

1) Die der andere dansers heeten *kârang mëlôk*. De laagjavaansche benaming is *soemping*.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

droeg (zie de vorige plaat), heeft zich, na die wapens aan hun *loerah's* afgegeven te hebben, teruggetrokken, en de strijd is thans in vollen gang, en wordt van beide zijden door de *bòtoh's* aangevuurd, die op de overwinning hunner onderschikten gewed hebben.

Dit tooneel wordt, naar de „dapperen", die den wedstrijd strijden, *lawoeng loerah gágah* genoemd.

Plaat XVI.

De laatste, *zestiende plaat* geeft een voorstelling van de *bĕksan ètèng*, die door *Soesoehóenan* Poeger in een vorige eeuw aan zijn hof te *Kĕrtâ Soerâ* werd ingesteld.

Ook hier geldt het een wedspel, maar door middel van een ongewapenden worstelstrijd.

Vier *bòtoh's*, nu niet door *songkok's*, maar door met goud borduursel gerande hoofddoecken (*oedĕng tĕpèn*) gedekt, en geen staf, maar evenals hun strijders een schild voerend (*támèng*), reggelen en leiden den wedstrijd tusschen twee paren worstelaars, die hun schilden aan hun volgelingen hebben afgegeven.

't Fraaie hoofddeksel dezer strijders gelijkt een helm en heeft den vorm van een zittenden *garoedâ*, die den gepluimden kop boven 't voorhoofd van den drager opheft, en de schitterend metaalachtig weerschijnend groene vleugels boven diens slapen en ooren uitbreidt.

Dit hoofdsieraad wordt *djámang* genoemd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Een viertal dienaren, in half westersche uniform gekleed en met goudgerande en van kwasten voorziene mutsen (*kĕtoe*) gedekt, volgt de *bòtoh's*, als echte narren de danspassen hunner meesters met dichterlijke vrijheid nabootsend.

Ook in andere *bĕksan's* en in de *ringgit tijang* worden overzeesche lieden (*Boegineezen* en anderen) liefst in zulke uniformen gekleed, alsof Europa naast de andere eilanden van den indischen archipel lag!

Zoowel in de *ringgit* als in de *bĕksan's* genieten de narren een vrijheid van handelen, die aan andere dansers ontzegd is. Terwijl dezen de gelaatstrekken voortdurend beheerschen en onveranderlijk in dezelfde niets zeggende plooien houden [1]), munten genen uit in welsprekendheid van houding en beweging en door een veelzeggende en hoogst komische mimiek, die den echten kunstenaar kenmerkt.

Het komt mij gepast voor deze schetsen [2]) met een opmerking te besluiten.

De fotografie gaf beelden, die, hoe getrouw ook, slechts een enkel onbewogen oogenblik opvingen van een zeer verschillend bezielde *beweging*.

---

1) Zelfs bij den luiden uitdagenden heldenlach ondergaat het gelaat geen andere verandering, dan 't openen van den mond te weeg brengt.

2) Die door meer anderen gevolgd kunnen worden

De schoonheid ook der oostersche dansen ligt vooral in die beweging, althans meer dan in houding en tooi.

Dat die beweging één is met den zang der tonen, heb ik reeds gezegd.

Men moet die voorstellingen *zien* en *hooren*, om ze te leeren begrijpen en waardeeren.

Mijn lichtbeelden en schetsen kunnen aan dien eisch niet voldoen.

Indien 't mij echter gelukt is slechts een schaduw te geven van den indruk, dien 't aanschouwen van die dansen maken kan aan wie ze begrijpt of *tracht* te begrijpen, dan heb ik mijn doel bereikt.

Mogen anderen, die de gelegenheid hebben de *dansen zelf* te *zien*, door deze bladen tot begrijpen en genieten gebracht worden!

Jogjåkartå, Oktober, 1884.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

WOORDENLIJST,

met de in dit boek geldende beteekenis der woorden, en hun synoniemen in andere javaansche taalvormen.

De hoftaal wordt aangewezen door *hf*, *krâmâ inggil* en *krâmâ kědaton*. Het hoogjavaansch, *krâmâ*, door *hg*, en 't laagjavaansch, *ngoko*, door *lg*.

Abdi, dienaar, onderdaan, dienares.
Adipati, zeer edel, regentspraedikaat.
Agĕng, *hg*, gĕdé, *lg*, groot.
Agoeng, *kawi*, gelijk *agĕng*.
Ampilan, waardigheidsteekenen enz., die den vorst nagedragen worden.
Ardâ walikâ, de nâgâ (mythische slang) bij de rijkssieraden.
Ardjoenâ mangsah, een *gamĕlan*wijs (*gĕnding*).
Badag, pauweveeren waaier.
Bambang, kluizenaarszoon, titel van de zonen van *bĕgawan* Djâjâ Semadi.
Bangsal, zetel, zaal.
Banjak dalang, gouden gans bij de rijkssieraden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bårâboedoer (eigenlijk *yårâboeddâ*, alle *boeddha's*), naam van den bekenden grooten *boeddha tjandi* (tempel).

Barang, zie *kĕnong*.

Baroeng, zie *bonang*.

Batårå, godentitel.

Batik, *lg*, sĕrat, *hg*, teekenen en teekenwerk op kleederen.

Batoekan trètès, gordelgesp.

Bĕbĕd, *lg*, njamping, *hg*; mannenkleed.

Bĕdåjå, hofdanseres of als danseres gekleed danser, ook de dans dezer danseressen.

Bĕgawan, vorstelijk kluizenaar, hindoepriester.

Bĕkĕl, lagere ambtstitel voor mannen en vrouwen.

Bĕksâ, dansen (in javaanschen zin).

Bĕksan, javaansche dans.

Bimâ koerdâ, *gamĕlan*wijs.

Boetâ, reus, een demonisch volk.

Bòkor, kom, komvormig.

Bonang pĕnĕmboeng, groot *gamĕlan*instrument met 10 en 14 bekkens.

„ baroeng, iets kleiner dito.

„ pĕnĕroes, nog kleiner dito.

Bórèh, geel huidkleursel.

Bòtoh, wedspeler.

Dalang, voorlezer en -zanger bij *gamĕlan*spel en dans.

Dalĕm, hoogheid, ook vorstelijke woning.

Dampar, troonstoel.

Danoerĕdjan, woning en wijk van den rijksbestuurder, *radèn adipati* Danoe Rĕdjâ.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Dĕmoeng, groote *saron*, *gamĕlan*instrument met 6 metalen klankstaven.

Dĕstar, *hf*, oedĕng, *hg*, ikĕt, *lg*, hoofddoek voor mannen.

Dilah, *hg*, dijan, *lg*, lampje.

Djadjar, korpsleden zonder rang, gemeenen.

Djalĕr, *hg*, lanang, *lg*, man, mannelijk.

Djamang, helm, hoofdtooi (diadeem) der worstelaars in de *bĕksan ètèng*.

Djamboel, haar- of vederkuif.

Djanoer koening, gele zijstrook van de nog ononteloken *kĕlâpâ*bladeren.

Djĕmparing, *hg*, panah, *lg*, pijl.

Djĕné, *hg*, djĕning, *lg*, koening *hg* en *lg*, geel.

Djim en djin, nimf.

Doewoeng, *hg*, wangkingan, *hf*, kĕris, *lg*, kris (dolk).

Ĕmban, dienares.

Èmpèr, afdak om de *pĕndâpâ's* of open voorzalen.

Èndong, pijlkoker (over den schouder hangend).

Èstri, *hg*, wèdoks, *lg*, vrouw, vrouwelijk.

Gagah, moedig.

Gagah sétrâ, *gamĕlan*wijs.

Gajor, toestel waaraan de *gong's* bij de *gamĕlan* hangen.

Gambang, *gamĕlan*instrument met 20 en 24 houten klankstaven.

Gambang gângsâ, *gamĕlan*instrument met 18 metalen klankstaven.

Gamĕl, muziek maken, met muziek begeleiden.

Gamĕlan, muziekinstrument, javaansch orkest.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Gandang-gandang, een oproeper b. v. ten strijde.
Gandèk, trommel met kinderspeelgoed bij de *ampilan* van den vorst.
Gångså, metaalmengsel, soort van brons.
Gantènan, *hf*, tijanan, *hg*, kinangan, *lg*, betel-(*sirih*) stel.
Garĕbĕg, drie groote jaarlijksche feesten op den 12den *Moeloed*, den 30sten *Poewåså*, en den 10den *Bĕsar*.
Garoedå, arend en (rij-) draagdier van Vischnoe.
Gĕdong, steenen gebouw.
Gĕloeng, *hg* en *lg*, oekĕl, *hf*, haarwrong.
Gĕndèr, *gamĕlan*instrument met 12 en 14 metalen klankstaven, boven bamboekokers als zangbodems.
Gĕndéwå, *hg* en *lg*, langkap, *hf*, schietboog.
Gĕnding, toon- of zangwijs.
Gĕtĕr, trilbloem voor 't haar, met spiraalsteel.
Gilig, rolrond, oeděng gilik, tulband van een strikvormig samengebogen rol.
Goenoeng, *lg*, rĕdi, *hg*, berg.
Gong, klankbekken.
Grobogan, raam van de *gĕndèr* en de *gambang* bij de *gamĕlan*.
Kampoeh, *hg*, dàdat, *lg*, dubbel galakleed voor mannen.
Kandil, lantaren bij de rijkssieraden.
Kangdjĕng kjahi, titel van oude eerwaardige personen en wapens.
Kantil, *kawi* voor *ámbèn*, rustbank.
Kàntjå, kameraad, metgezel.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Kapang-kapang, opmarsch der danseressen naar de danszaal.

Kapoetrèn, kĕpoetrèn, vorstelijke vrouwenwijk.

Karang mĕlok, oorsieraad der *bĕksan*dansers, die geen vorsten voorstellen (*soemping*).

Katjoe, zakdoek.

Kawoeng, *batik*patroon met kruisvormig verbonden ellipsen („vlakken").

Kĕbajak, van voren open jas of jak.

Kĕdaton, vorstelijk woonverblijf, 't binnenste van den *kraton*.

Kĕlăpă, *hg*, krambil, *lg*, kokospalm.

Kĕlir, scherm ter opvanging van de schaduwen der tooneelpoppen, *wajang*.

Kĕmbĕn, *hg* en *lg*, sĕmĕkan, *hf*, vrouwen borstdoek.

Kĕmpoel, 't kleinste der drie groote klankbekkens bij de *gamĕlan*.

Kĕndăgă, langwerpig vierkante *bĕdak*doos bij de vorstelijke *ampilan*.

Kĕndang, lange trom bij de *gamĕlan*.

Kĕnong, afzonderlijk staande klankbekkens bij de *gamĕlan*.

Kĕnong djalĕr, — djapang en — barang, de drie verschillende *kĕnong's*.

Kĕntjănă, *hf*, djĕné, *hg*, mas, *lg*, goud.

Kĕparak, *hg* en *lg*, pără goesti, *hf*, vrouwelijke hofbeambten, de overeenkomstige dienaressen van vorstendochters enz., heeten *pără njahi*.

Kĕpatihan, woonverblijf van den *patih* of rijksbestuurder.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Kĕprak, klankdoos bij de *gamĕlan*.
Kĕtipoeng, kleine krom bij de *gamĕlan*.
Kĕtoe, muts, tulbandbol.
Kĕtoek, klein staand klankbekken bij de *gamĕlan*.
Kilat bahoe, *hg*, gĕlang bahoe, *lg*, bovenarmband.
Kliwon, ambtelijke titel voor vrouwen en mannen.
Koeloek, ongerande galahoed voor mannen.
Koentjå, sleep van de *kampoeh*, 't galakleed der mannen.
Koetoek, *bĕdak*doos bij de rijkssieraden.
Kontjèr, afhangende haarlok of -vlecht, ook afhangende slippen van sjerp of borstdoek enz.
Kòtang, borstrok, kòtang pradjoeritan, krijgsrok.
Kraton, vorstelijke woning met bijbehoorende omgeving.
Landéhan, landéjan, piekschacht.
Langkap, *hf*, gĕndéwå, *hg* en *lg*; schietboog.
Låra, råra, jonge maagd van rang.
Lawoeng, geknopte tooneellans.
Lawon, wit katoen, lawon batik, beschilderd katoen.
Lènggot bawan, dansbeweging met zangbegeleiding.
Loerah, hoofd, aanvoerder en aanvoerster.
Loeroegan, oorlogsmarsch.
Manggoeng-manggoeng (abdi dalĕm prijaji manggoeng), jonge vorstelijke dienaressen.
Mangkårå, *hf*, soemping, *hg* en *lg*, vorstelijk oorsieraad.
Manis, zoet, liefelijk.
Mĕlati, jasmijnsoort.
Mĕliwis pĕtak, *hg*, mĕliwis poetih, *lg*, witte talingsoort.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Mĕndâlâ giri, een zijdeweefsel.
Mĕndjangan, hert.
Mĕnjan, wierook.
Mĕntoel, haarnaald, trilbloem.
Mĕrak, pauw.
Mĕsijat, van 't *arabische wasijat*, erfstuk, ongeveer als *poesâkâ*.
Midji, op zich zelf staan, zelfstandig.
Minâ, buiten anderen staan, zonder gelijken te hebben.
Mogâ, gala-mannengordel.
Nabi, profeet.
Nâgâ, slangvormige halfgod, mythische slang.
Ngampil, achterna dragen, *ampilan*drager of geleider.
Nijâgâ, *gamĕlan*speler.
Njahi, vrouwelijk ambtspraedikaat, titel van eerwaardige vrouwen.
Njamping, *hg*; bĕbĕd en tapih, *lg*, mannen- en vrouwenkleed.
Njĕmbah, groeten van minderen tegenover meerderen van hoogen rang.
Oedĕng, *hg*, dĕstar, *hf*, ikĕt, *lg*, mannen hoofddoek.
Oedĕt, vrouwensjerp.
Oekĕl, *hf*, gĕloeng, *hg* en *lg*, haarwrong.
Oekiran, greep van de *kĕris*.
Oepâtjârâ, rijks- of kroonsieraad.
Oelâ, slang.
Orang, *maleisch*, tijang, *hg*, wong, *lg*, mensch.
Pahèsan, vrouwen-voorhoofdkapsel.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Pamor, wit metaal, figuren daarmede in 't staal van wapens gesmeed.

Pandjénéngan, vorstenstaf.

Panémbahan, vorstentitel.

Panéwoe, ambtstitel.

Pårå goesti, *hf*, képarak, *hg* en *lg*, vrouwelijke kratonbeambten. De ambtelijke dienaressen van vorstendochters enz. worden *pårå njahi* genoemd.

Parang roesak en parang sawoet, vorstelijke *batik*-patronen.

Patrém, vrouwen*kéris*.

Péking, kleine *saron* bij de *gamélan*.

Péksi bëri of bri, *hg*, manoek bëri, *lg*, vogel (arend) en draagdier van Vischnoe.

Pélataran, plein of erf van vorstelijke woningen. De erven van minderen heeten *latar*.

Pèlog, *gamélan*soort.

Pénémboeng, zie *bonang*.

Pénéroes, zie *bonang*.

Pénding, gordel van aaneengeschakelde metaalplaten.

Péngagéman, *hf*, pénganggèn, *hg*, panganggon, *lg*, kleeding.

Péngodjokan, *hf*, *kawi*, kétjohan, péngétjohan, *hg*, péngidon, pahidon, *lg*, spuwvaas, kwispedoor.

Péngoendjoekan, *hg*, péngombèn, *lg*, drinkstel.

Péningsét, *hf*, saboek, *hg* en *lg*, gordel.

Péniwèn *hf*, wédoeng, *hg* en *lg*, dienstmes voor mannelijke en vrouwelijke *prijaji's*.

Pénongsong, *hg*, pémajoeng, *lg*, zonneschermdrager.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Pĕrang, oorlog, gevecht.

Pĕsaréhan, pĕsaréjan, *hf*, pĕtilĕman, *hg*, pĕtoeroe, *lg*, slaapplaats.

Pĕsaréjan agĕng, en-kantil, praalbedden.

Pĕsindèn, zanger, zangeres, zangkoor.

Pĕtak, *hg*, poetih, *lg*, wit.

Pĕtat, *hf*, sĕrat *hg*, djoengkat, *lg*, haarkam.

Petoerasan, *hf*, pĕngoejoehan, *hg* en *lg*, waschtoestel bij 't noodzakelijke gevolg van 't drinken.

Plantjå, raam, standaard (voor de pieken in de *prâbâjèksâ*).

Plantjan, kleine standaard voor de *rĕbab* bij de *gamĕlan*.

Poerwâ, oud, uit den ouden tijd.

Poetrâ, *hf*, anak, *hg*, botjah, *lg*, kind.

Poetri, vorstendochter.

Polos, een zijdeweefsel.

Prâbâjèksâ, prâbâjâsâ (minder gebruikelijk), voorzaal en statiezaal van 't vrouwenverblijf.

Pradjoerit, krijgsman, soldaat.

Prijahi, prijaji, *lg*, prijantoen en pijantoen, *hg*, edelman, ambtenaar, edelvrouw en ambtenares.

Prijaji manggoeng, jonge vorstelijke dienaressen van adellijken rang, *oepâtjârâ*- en sleepdraagsters.

Radèn, adellijk praedikaat voor mannen en vrouwen.

Radèn ajoe pati (*adipati*), kroonprinses, gemalin van den *pangéran adipati anòm*.

Rådjå kĕpoetrèn, vorstelijk, *pĕngagĕman rådjâ kĕpoetrèn*, vorstelijke tooi.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Rantjakan, raam van verschillende *gamëlan*instrumenten.

Rårå, lårå, jonge maagd van aanzienlijken stand.

Rasoekan, *hg*, klambi, *lg*, jak of buis.

Ratoe, vorstin.

Rëbab, tweesnarig strijkinstrument bij de *gamëlan*.

Rëdi, *hg*, goenoeng, *lg*, tooneelscherm.

Rijå, ambtelijke titel voor mannen en vrouwen.

Rimbit, paar van man en vrouw.

Ringgit, *hg*, wajang, *lg*, pop bij 't javaansche tooneelspel en dat tooneelspel zelf.

Ron, *hf*, soemping, *hg* en *lg*, vrouwenoorsieraad.

Sabët, sabel.

Sadjèn, offer.

Salèndrå, sëlèndrå, *gamëlan*soort.

Samir, sangsangan samir, *hf*, kaloeng samir, *hg* en *lg*, dienstteeken voor *oepatjårå*- en *ampilan*dragers.

Sampoer, *hf*, dodot, *hg* en *lg*, dubbel galakleed voor vrouwen.

Sangsangan, *hf*, kaloeng, *hg* en *lg*, halssieraad, borstplaat.

Sapoet, aangezichtsdoek, bëdakdoos bij de rijkssieraden.

Saroeng, kokervormig kleed, maleische en westjavaansche dracht, in Middenjava alleen door europeanen, chineezen en maleiers gedragen.

Saroengan, scheede, ook voor wapens.

Saron, *gamëlan*instrument met 6 metalen klankstaven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Sawoeng galing, gouden haan bij de rijkssieraden.
Sĕdah, *hg*, soeroeh, *lg*, sirih, *maleisch*, betelpruim.
Sĕlamatan, offermaal.
Sĕlir, *hf*, goendik, *hg* en *lg*, bijvrouw en bijzit.
Sĕmang, een toonwijs, en *bĕdâjâ*dans, die met die *gĕnding* begeleid wordt.
Sĕmbah, groet van den mindere tegenover den meerdere van hoogen rang.
Sĕmbong, dubbele, ruimgeplooide vrouwenborstdoek.
Sĕmĕkan, kasĕmĕkan, *hf*, kĕmbĕn, *hg* en *lg*, vrouwenborstdoek.
Sénâpati, veldheer. Sénâpati ingalâgâ, bevelhebber in den oorlog.
Sĕndjâtâ, *hg*, bĕdil, *lg*, geweer.
Sĕngkang, *hg*, soewĕng, *lg*, oorknoppen voor vrouwen.
Sĕrat, *hg*, layang, *lg*, handschrift, boek. Zie ook *pĕtat*.
Sèrèdan, zijsleep van 't vrouwenkleed, ook de zijrand.
Sérimpi, dans van vier of vijf hofdanseressen; hofdanseres.
Sétanan, dwerg in 't gevolg van reuzenvorsten.
Sikĕpan, galabuis.
Silâ, met gekruiste beenen en gevouwen handen neerzitten.
Silih-asih, samenvoeging van goud- en zilverwerk.
Sinom, een *gamĕlan*wijs, *bĕdâjâ*dans, die daarmede begeleid wordt.
Soemping, oorsieraden in blad- of vleugelvorm.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Soepé, *hg*, ali-ali, *lg*, vingerring.
Sondèr, sjerp voor dansers.
Songkok, vorstenhoed.
Songsong, *hf*, pajoeng, *hg* en *lg*, zonnescherm.
Sorogan, inschuiving, aanvulling van klankbekkens of klankstaven bij *gamĕlan*instrumenten.
Srĕbĕgan, *gamĕlan*wijs bij gevechten en reistochten.
Sri padoekâ rådjâ måhâ dèwâ boeddâ, titels van een mythischen vorst, vleeschwording van *batâra* Goeroe (Siva).
Taboeh, slaghamer voor *gamĕlan*instrumenten.
Taman, lustverblijf, lusthof.
Tamèng, schild.
Talèdèk, publieke danseres.
Tapih, *lg*, njamping, *hg*, vrouwenkleed.
Tépèn, geboord, gegalonneerd.
Tépoeri, *hf*, kantènan, *hg*, kinangan, *lg*, betel-(*sirih*) stel.
Tjjang, *hg*, wong, *lg*, mensch.
Tjaho, *chineesch*, stroopwater.
Tjantjadan, troonvoetenbank.
Tjébol, dwerg.
Tjéklĕkan, geknikt, met verbroken samenhang.
Tjélĕmpoeng, liggende *gamĕlan*harp.
Tjéloering, kleinste *saron*, *gamĕlan*instrument met 6 metalen klankstaven.
Tjémĕng, *hg*, irĕng, *lg*, zwart.
Tjèrèt, theepot, waterketel.
Tjinâ, chinees, chineesch.
Tjindé, een indisch gebloemd zijdeweefsel.

Toempal, opgelegd of geboord met verschillende kleuren.
Tòpèng, aangezichtsmasker, gemaskerde dans.
Tratag, overdekte buiten- of tusschengalerij.
Wadah sès, *hg*, wadah rokok, *lg*, sigarettendoos.
Wahånå, voertuig, draagdier van indische goden.
Wahos, *hf*, toembak, *hg* en *lg*, piek, piekpunt.
Wajang, *lg*, ringgit, *hg*, tooneelpop, tooneelspel.
Wasijat, *arabisch*, mesijat, erfstuk, ongeveer als poesåkå.
Wèdoeng, *hg* en *lg*, pèniwèn, *hf*, dienstmes voor *prijaji's*.
Wètjoetjal, *hg*, wèloelang, *lg*, leder.
Widjikan, *hf*, wisoehan, *hg* en *lg*, waschtoestel.
Wong, *lg*, tijang, *hg*, mensch.

NB. Ik heb de medeklinkers vóor 't achtervoegsel *an* niet verdubbeld, zooals de Javanen veelal, niet altijd, doen (want zij schrijven dit achtervoegsel ook wel met de *aksårå gëdé a* en de *n* en de *patèn* achter den onverdubbelden medeklinker), omdat het mij ondoelmatig voorkomt de *niet hoorbaar* uitgesproken *k verdubbeld* te schrijven, terwijl de luid uitgesproken *k* aan 't begin van lettergrepen *enkel* geschreven wordt. Verdubbeling is toch voor ons Westerlingen veeleer een reden tot luider — in enkele europeesche talen tot versterkte uitspraak; nooit tot verzwijging of demping.

November, 1884. G.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

QP CARD 10

WASIRAN
TGL : 06
PARAF PASSED

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

